

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Магістерська робота на тему:

**«Шляхи та напрями формування звукової культури
мовлення дітей у період дошкільного дитинства»**

Виконала:

студентка VI курсу, групи ДОМЗ – 61

галузі знань: 01 Педагогічна освіта

напрямку підготовки: 012 Дошкільна освіта

Антонова Анжеліка Віталіївна

Керівник: **Аніщук А.М.,**

канд. пед. наук, доцент.

Рецензенти: доц. Матвієнко С.І.

доц. Турчин Т.М.

Ніжин – 2020

АНОТАЦІЯ

Антонова А.В. Шляхи та напрями формування звукової культури мовлення дітей у період дошкільного дитинства. Рукопис. Ніжин, 2020. –107с.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано теоретичні аспекти виховання звукової культури мовлення в період дошкільного дитинства. Проаналізовано чинні програми щодо розвитку звукової культури мовлення дітей, виділено та обґрунтовано педагогічні умови формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.

На емпіричному рівні визначено критерії, показники та рівні вихованості звукової культури мовлення у старших дошкільників, досліджено вплив батьків та педагогів на формування даної якості у дітей. Розроблено систему роботи з формування звукової культури мовлення дошкільників, перевірено її ефективність.

Ключові слова: *мова, мовлення, звукова культура мовлення, фонема, морфема, фонематичний слух, фонетичні та орфоепічні норми, літературна вимова.*

ANNOTATION

Antonova A.V. Ways and directions of formation of sound culture of speech of children in the period of preschool childhood. Manuscript. Nizhyn, 2020. –107p.

Qualification work is performed on theoretical and practical levels. At the theoretical level, the content and structure of the leading categories are specified, the theoretical aspects of education of sound culture of speech in the period of preschool childhood are analyzed. The current programs on the development of sound culture of speech of children are analyzed, the pedagogical conditions of formation of sound culture of speech in preschool children are singled out and substantiated.

At the empirical level, the criteria, indicators and levels of education of sound culture of speech in older preschoolers are determined, the influence of parents and teachers on the formation of this quality in children is studied. The system of work on formation of sound culture of speech of preschool children is developed, its efficiency is checked.

Key words: *language, speech, sound culture of speech, phoneme, morpheme, phonemic hearing, phonetic and orthoepic norms, literary pronunciation.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ В ПЕРІОД ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА.....	10
1.1. Формування звукової культури мовлення – важливе завдання дошкільної лінгводидактики	10
1.2. Аналіз чинних програм щодо виховання і розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільноговіку.....	14
1.3 Розвиток звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.....	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І.....	26
РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	28
2.1. Методика констатувального експерименту	34
2.2. Визначення рівнів сформованості звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.....	39
2.3. Вплив дорослих на формування звукової культури мовлення дітей	
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ	45
РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	47
3.1 Педагогічні умови формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.....	47
3.2. Система роботи з формування звукової культури мовлення дошкільників.....	55
3.3. Визначення ефективності проведеної роботи щодо формування звукової культури мовлення дошкільників.....	60

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається сучасними вимогами, спрямованими на вдосконалення національної системи дошкільної освіти, зокрема мовленнєвого розвитку, оволодіння кожною дитиною „рідною мовою як найціннішим скарбом нації, плекання любові до материнського слова, першого й могутнього наставника людини як найдієвішого вияву національної культури та історії, формування особистості в контексті національного мовленнєвого середовища“ [6]. У житті людини мова виконує найрізноманітніші функції: спілкування, передачі накопиченого досвіду, регуляції поведінки і діяльності. Починаючи говорити, дитина використовує своє мовлення для організації спілкування.

Звукова культура мовлення є складовою загальної культури мовленнєвого спілкування. Систематична робота над розвитком звукової культури мовлення допоможе дитині досконало опанувати звуковою стороною мови. У процесі виховання звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку формується фонетична компетенція. Своєчасно організована робота щодо виховання звукової культури мовлення є міцним підґрунтям для подальшого успішного навчання дітей у школі, навчання читання і письма.

Дошкільна дитинство - сенситивний період для розумового, естетичного і морального розвитку дітей, яке проходить максимально ефективно при повноцінному володінні рідною мовою. Чим вбільш ранньому віці починається навчання рідної мови, тим вільніше дитина буде нею користуватися в майбутньому.

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає сформованість у старшого дошкільника фонетичної компетенції, а саме, «оволодіває чіткою вимовою всіх звуків рідної мови і звукосполучень, відповідно до орфоепічних норм; має розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати

фонемами; оволодіває мовними і немовними засобами виразності та прийомами звукового аналізу слів; усвідомлює звуковий склад рідної мови» [3,с.28].

Формування звукової культури мовлення завжди вважалося одним з ключових питань мовленнєвого розвитку в дошкільному віці. Дослідники загострювали увагу на тому, що одночасно з роботою над правильною вимовою звуків, важливо займатися всіма елементами звукової сторони мови, оскільки для оформлення висловлювання мають велике значення всікомпоненти (темп, дикція, сила голосу, інтонація).

Проблема становлення, розвитку та виховання звукової культури мовлення була предметом дослідження вчених різних галузей: фізіологів (О.Іванов-Смоленський, М.Красногорський, І.Павлов), психологів (Л.Виготський, Д.Ельконін, М.Жинкін, Р.Левіна, О.Леонтєв, О.Лурія, М.Швачкін), педагогів (М.Кольцова, Г.Ляміна, М.Фомічова і ін.), лінгвістів (В.Бельтюков, О.Гвоздєв), методистів (В.Городілов, О.Жильцов).

У педагогічній і психологічній літературі процес оволодіння дитиною звуковою будовою мови достатньо повно описаний у роботах О. Гвоздева, В.Бельтюкова, А. Салахової, Д. Ельконіна, М. Хватцева, М. Жинкіна, І. Зимньої, Є.Радіної та інших.

Центральним питанням загальної проблеми дитячої звуковимови є становлення і розвиток звукової культури мовлення та оволодіння дітьми дошкільного віку звуками рідної мови. І саме слід звертати увагу на правильність вимови звуків у дітей, на їх дикцію, темп, тембр і т.д., так як це є основою основ мовної культури взагалі. Якщо ж цей процес ігнорувати, то можуть виникнути проблеми з мовленням у майбутньому. На цю проблему слід звертати увагу як педагогам, так і батькам під час взаємодії з дітьми. Педагог повинен володіти цими знаннями для розрізнення норми та патології у процесі засвоєння звуків мовлення, для побудови раціональної програми формування та корекції вимови дитини.

Іноді робота вихователя з формування правильного мовлення ототожнюється з роботою логопеда. Натомість, виховання звукової системи мови не можна зводити лише до формування правильної вимови звуків. Вихователь допомагає дитині оволодівати правильним мовленням, диханням, правильною вимовою звуків рідної мови, привчає дітей до оптимального темпу говоріння, формує правильну дикцію, розвиває фонематичний слух.

Отже, виховання звукової культури мовлення дітей є важливою умовою у подальшому розвитку зв'язного мовлення дошкільника, його комунікативної компетентності в майбутньому. Однак, недостатня розробленість даного питання послужила підставою для визначення теми нашої кваліфікаційної роботи: **«Шляхи та напрями формування звукової культури мовлення дітей у період дошкільного дитинства»**.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування звукової культури мовлення у період дошкільного дитинства та розробці системи роботи щодо педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань дослідження**:

1. Проаналізувати стан розв'язання проблеми формування звукової культури у психолого-педагогічній науці та практиці.
2. Визначити загальні показники сформованості звуковимови у дітей дошкільного віку за чинними програмами розвитку та виховання дітей.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості звукової культури мовлення дітей дошкільного віку.
4. Вивчити роль педагогів та батьків щодо формування звукової культури мовлення у період дошкільного дитинства.
5. Розробити й апробувати експериментальну методику формування звукової культури мовлення у період дошкільного дитинства.

Об'єктом дослідження є процес формування звукової культури мовлення у період дошкільного дитинства.

Предмет дослідження-педагогічні умови формування звукової культури мовлення у період дошкільного дитинства.

Гіпотеза дослідження: формування звукової культури мовлення дітей дошкільного віку буде ефективним, якщо у процесі навчання дотримуватись наступних педагогічних умов: своєчасно здійснювати індивідуальну перевірку звукової культури мовлення у дітей; створювати розвивальне мовленнєве середовище; підбирати ефективні методи і прийоми виховання звукової культури мовлення дітей; враховувати індивідуально-диференційований підхід до кожної дитини.

У процесі дослідження використовувались **теоретичні та емпіричні методи**.

Теоретичні: теоретичний аналіз і синтез, які застосовувались на етапах визначення цілей, предмета, гіпотези і завдань дослідження, а також у розробці програми виховання звукової культури мовлення дітей, в оцінці результатів дослідження.

Емпіричні: діагностичні методики, спостереження, анкетування, аналіз календарного плану вихователя з розвитку мовлення, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний); статистичні методи (кількісний і якісний аналіз експериментальних даних).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2019-2020 р.р. на базі Дошкільного навчального закладу (ясла-садок) №367 Дарницького району м. Києва. Дослідженням було охоплено 48 (24 + 24) дитини 5-6 - ти років, 4 вихователів, 96 батьків.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що уточнено зміст поняття «звукова культура мовлення», розроблено критерії, показники та рівні сформованості у старших дошкільників звукової

культури мовлення; розроблено та апробовано систему роботи щодо виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку, удосконалено форми і методи роботи педагога в означеному напрямі.

Результати даного дослідження можуть бути використані вихователями, які працюють з дітьми старшого дошкільного віку з метою виховання звукової культури мовлення.

Апробація результатів дослідження.

Участь у конференціях.

«Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» Програма Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців (23 жовтня 2020 року) до 15-річчя кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Тема: Теоретичні аспекти проблеми формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.

Наукова стаття:

Антонова Анжеліка. Теоретичні аспекти проблеми формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку. Збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (23 жовтня 2020 року) / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 343 с. С.8-12.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 107ст., основний текст -72 ст., додатки – 28ст.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ В ПЕРІОД ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА

1.1. Формування звукової культури мовлення – важливе завдання дошкільної лінгводидактики

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку вивчає наука «дошкільна лінгводидактика», одним із важливих завдань якої є виховання звукової культури мовлення. Від ступеня сформованості даної якості у дитини, буде залежати подальший розвиток її мовлення (оволодіння словником, граматичною правильністю, зв'язним мовленням).

Термін «*звукова культура мовлення*» широкий і своєрідний. Йдеться про фактичну вимову звуків, які характеризують мову, елементи звукової мовленнєвої експресії, які пов'язані з руховими засобами вираження, і культурними елементами вербальної комунікації.

Як зазначає А.Богущ, *звукова культура мовлення* – це полікомпонентне утворення, яке охоплює такі чинники: чітку артикуляцію звуків, фонетичну та орфоепічну правильність, мовне дихання, силу голосу, темп мовлення, фонетичний слух та засоби інтонаційної виразності [8, 242].

Основними поняттями звукової культури мовлення є: фонема; артикуляція звуків; дикція; орфоепічна правильність мови; висота, сила, тембр та темп мовлення; фонематичний слух дитини; інтонація та засоби її виразності.

Фонема - це (грец. *Phonema* - звук) найкоротша звукова одиниця, яка здатна розрізняти звукові контури (звукову сторону, звучання) різних слів і морфем. Якісне різноманіття звуків мовлення можна віднести до невеликого числа загальних типів - фонем, які, беруть участь у змістовій диференціації слів або морфологічних форм [46].

Розглядаючи дане поняття, варто зазначити, що немає єдиного визначення щодо цього терміну. У мовознавчій науці було виділено *два напрямки*.

Представники *першого* (Л. Щерба, Л. Зіндер, А. Гвоздєв), аналізуючи фонему, відштовхуються від словоформи, у складі якої за фізіолого-акустичною ознакою виокремлюються найкоротші звукові одиниці. Представники *іншого* напрямку (Р. Аванесов, П. Кузнєцов, Н. Яковлев, М. Панов) початковою основою вважають морфему.

Морфема являє собою границі і визначає об'єм поняття фонему, і звуки слабких позицій об'єднуються в одну фонему не за їх акустичною схожістю, а за їх функціонуванням у складі морфеми.

На думку Р. Аванесова, в одну фонему об'єднані звуки, які чергуються за певними позиціями. Різниця між цими звуками функціонально не значна [1].

У деяких роботах представників другого напрямку зазначено, що

- фонема у вузькому розумінні утворюється основним видом фонем і її варіантів, тобто у вигляді паралельної почерговості;
- у широкому розумінні, так званий фонемний ряд, об'єднання звуків, яке утворюється за допомогою основних видів фонем і їх варіантів, тобто завдяки непаралельній почерговості.

Р. Якобсон вважає, що у межах однієї фонемної одиниці повинні бути об'єднані позиційно звуки, які чергуються, однак не всі, а тільки ті, які мають загальний набір знаків, за допомогою яких вони відрізняються один від одного [62].

Л. Щерба, наприклад, зазначав, що окремі звукові елементи набувають певного ступеня самостійності завдяки встановленню смислових асоціацій того чи іншого роду. Крім того, не в останню чергу виділення фонему забезпечується також і фактом її багаторазової повторюваності в тих чи інших комбінаціях з іншими фонемами. За визначенням вченого, *фонема* - це одиниця звукової системи мови, що представляє певну сукупність ознак. Кожна фонема

характеризується певними ознаками: дзвінкість-глухість, твердість-м'якість, місце і спосіб утворення, ряд, підйом, лабіалізація і т.д. Тому фонему можна розглядати як сукупність цих розпізнавальних ознак [59].

Звуки мови мають певні акустичні і артикуляційні характеристики, обумовлені якостями, як значущими для даної мови, так і незначними. Значущими є ознаки звуку, які служать для передачі значення слів. У вимові будь-якого звуку мови беруть ту чи іншу участь всі активні вимовні органи. Положення цих органів, необхідних для утворення даного звуку, утворюють його артикуляцію, чіткість звучання.

До основних акустичних джерел утворення звуків відносяться:

1. *Голосове джерело*. Періодичне коливання голосових зв'язок сприяє утворенню голосу. Має місце при вимові голосних звуків, сонорних і дзвінких приголосних.

2. *Турбулентне джерело*. При проходженні повітряного потоку через місце різкого звуження виникає явище турбулентності. І це сприяє утворенню фрикативних шумних звуків.

3. *Імпульсивне джерело* звуку має місце при швидкому відкриванні повної змички. Цей спосіб утворення звуку виникає при вимові проривних звуків. При утворенні змички створюється надлишковий повітряний тиск. Проходження сильного повітряного потоку при різкому відкриванні змички і утворює специфічний шум.

У зв'язку з цим найменшу зміну артикуляції, місця змички або звуження, конфігурація резонатора порожнини приводить до зміни звучання. Таким чином, акустичні і артикуляційні ознаки звуків тісно пов'язані один з одним. Зміна артикуляції призводить до зміни акустичних характеристик звуку.

Отже, як зазначає В.Різдвяна, *артикуляція* – це діяльність органів мови (губ, язика, м'якого піднебіння, голосових зв'язок), що необхідна для проголошення окремих звуків мови та їх комплексів [36,с. 388] З метою

виховання звукової культури мовлення всі артикуляційні органи мають працювати злагоджено, з розвиненою артикуляційною моторикою. Поняття *артикуляція* і *артикуляційна моторика*, як зазначає Є.Шереметьєва, є синонімічними. Оскільки вони – це результат роботи органів периферичної системи, внаслідок якої забезпечується мовний акт[57]. І мовною артикуляцією, як зазначає Л.Белякова, дитина оволодіває в дошкільному віці[4].

Звукова культура формується і розвивається на основі добре розвиненого мовленнєвого слуху.

Мовленнєвий слух, на думку Л.Бондарєвої, це складна, що сформувалася за життя людини, здатність сприймати чуже мовлення, розпізнавати і відтворювати її фонологічні значні засоби: звуки, інтонації, паузи, наголоси і т.п. Це - вміння чути себе і інших, співвідносити почуте з нормою, вловлювати відмінності між близькими звуками, помічати, запам'ятовувати, оцінювати особливості вимови і інтонації[14].

Фонематичний слух, зазначає І.Фролова, – це здатність дитини розпізнавати звуки рідної мови чи смислорозрізнявальних комплексів на яких базується звуковий аналіз окремих елементів мовлення (звуків, складів, слів), тобто здатність аналізувати і синтезувати мовленнєві звуки[52].

В.Занглигер стверджує, що сформований у дитини фонематичний слух забезпечує розвиток цілого ряду умінь, а саме:

- правильно сприймати звуки в словах, членувати окремі слова на звуки і складати із заданих звуків слова;
- диференціювати на слух всі звуки мови, які відносяться до різних фонем, не взаємозамінюючи та не змішуючи їх;
- співвідносити почутий звук із окремою фонемою [26].

Як зазначає Ю.Рібцун, поряд з фонематичним слухом у дитини розвивається *фонетичний*. Фонетичний слух забезпечує сприйняття різних фонем у багатьох позиціях. Завдяки фонетичному слуху, дитина розрізняє

правильну і неправильну вимову звуків. Ці два види слухових можливостей дошкільника є складовими мовленнєвого слуху[37].

Чітку вимову звуків забезпечує *дикція*. Чітка дикція безпосередньо залежить від того, наскільки розвинений і добре відпрацьований артикуляційний апарат. Млявість апарату артикуляції - основна причина поганої дикції. Питанню формування дикції і артикуляції велику увагу в своїй практиці приділили В.Барсова, С. Богаченко, К. Станіславський, М.Фомичова.

Забезпечення звукової культури мовлення неможливо без досконалого звукового його оформлення. Із звуковою стороною мовлення пов'язані, насамперед,*фонетичні та орфоепічні норми*.

За словником,*фонетичні норми* регулюють вибір акустичних варіантів фонем, які чергуються, це норми вимови голосних і приголосних звуків, а також норми наголошування слів. А *орфоепічні норми* – це система правил літературної вимови [46]

Таким чином, формування звукової культури є основою розвитку мовлення дитини. Становлення даної якості передбачає здагоджену і чітку артикуляцію звуків, правильну їх вимову, сформоване мовленнєве дихання, вміння використовувати достатню гучність голосу, нормальний темп мовлення і різноманітні засоби виразності.

1.2. Аналіз чинних програм щодо виховання і розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

Дошкільний період охоплює дітей молодшого, середнього і старшого віку. В освітній лінії «Мовлення дитини» *програми «Я у Світі»* зазначено вікові можливості та основні завдання щодо розвитку звукової культури мовлення у дітей. Починаючи з чотирьох років, дитина оволодіває вмінням корегувати свою звуковимову, хоча дещо простежується нечітка вимова звуків, труднощі у

вимові шиплячих, заміна звуків. Завдяки розвитку фонематичного слуху, дитина диференціює звуки, починає помічати правильну і неправильну вимову.

На п'ятому році життя дошкільник вже правильно вимовляє всі звуки рідної мови, зокрема шиплячі та сонорні. Однак, у дітей ще не стійка вимова звука «р». Розвинений фонематичний слух сприяє правильній диференціації близьких фонем. Дитина поступово оволодіває оптимальним темпом мовлення, розрізняє на слух наявність певного звука, уміє добирати слова на зазначений звук.

Освітніми завданнями, визначеними у програмі є: розвиток фонематичного слуху, удосконалення звуковимови; розвиток здатності розрізняти значення слів, що відрізняються окремими звуками; формування уявлення про звук; навчання виокремлювати перший звук у слові, визначати його місце, розрізняти слова, які відрізняються одним звуком; виховувати звукову культуру мовлення [60, с.249-250].

У програмі «Дитина» зміст педагогічної роботи з розвитку звуковимови також представлено в аналогічному розділі в рубриці «У світі звуків». Зазначено, що у дітей відповідної вікової категорії удосконалюється фонематичний слух, слухова увага, мовленнєве дихання, артикуляційний апарат, фонематичне сприймання. Педагогічні завдання спрямовані на навчання дітей правильно сприймати звуки в словах, виділяти перший і останній звук у слові, визначати та інтонувати звук, що найчастіше зустрічається у словах, віршах, утішках тощо [22]. Особлива увага приділяється вправлянню дітей у вимові звуків, особливо шиплячих та свистячих.

П'ятий рік життя дитини представлено у рубриці «Чомусики», адже діти даного віку дуже активні і характеризуються винятковою допитливістю, цікавістю. Освітні завдання розвитку звукової культури мовлення включають: подальше удосконалення звуковимови, розвиток мовленнєвого слуху та правильного дихання; формування елементарного усвідомлення звукового

складу мовлення [22, с.111]. Дітей навчають чути мовні і немовні звуки з навколишнього середовища, розрізняти слова, які відрізняються одним звуком. Уточнювати та закріплювати правильну вимову всіх звуків рідної мови, автоматизувати правильну вимову шиплячих, сонорних приголосних звуків шляхом проговорювання скоромовок, утішок, що мають різні групи звуків.

У даній програмі деталізовано етапи часткового навчання дітей звуковому аналізу слів, чого немає у інших програмах, зазначені ігри та вправи, які можна використовувати у роботі з дошкільниками. Вихователі, керуючись завданнями програми, формують уміння у дітей проспівувати окремі звуки, розрізняти тверді та м'які, виділяти голосом звук у мовленнєвому слові, вправляти у самостійному доборі слова із заданим звуком на основі предметних картинок.

У старшому дошкільному віці продовжується розвиток звукової культури мовлення. У програмі «Дитина» зазначено, що у малят формуються вміння здійснювати звуковий аналіз слів різної структури, характеризувати звук, що виділяється у мовленнєвому слові, використовуючи при цьому фішки, правильно вимовляти всі звукові одиниці рідної мови відповідно до правил орфоєпії. Зміст педагогічної роботи включає навчання дітей чітко розрізняти при вимові і на слух групи приголосних звуків, виховання критичного ставлення до фонетичних помилок, прагнення до правильності та виразності мовлення [22].

Звукова культура мовлення дитини старшого дошкільного віку, як зазначено у програмі «Я у Світі» переходить на якісно новий рівень: дитина правильно вимовляє звуки рідної мови, диференціює близькі і схожі звуки, визначає кількість звуків у словах, інтонаційно виокремлює певний звук з-поміж інших під час ігрових вправ, знає, що слова складаються зі звуків, здатна аналізувати звуковий склад мови [60, с.353].

У процесі виховання звукової культури мовлення педагог керується тим, що дитина має добре розвинений фонематичний слух, уважно прислухається до

звуківимови, легко помічає і виправляє помилки у мовленні інших та власному; завдяки зміцненню м'язів мовленнєвого апарату. Правильно вимовляє всі звуки, помічає неправильну їх вимову. Спостерігаються поодинокі випадки неправильної вимови деяких звуків, зокрема «р», «ж», «ч», але в більшій мірі це явище пов'язано із зміною молочних зубів.

Програмою зазначено наступні завдання:

- формувати елементарне усвідомлення мовної дійсності;
- розвивати прагнення до словотворчості, гри звуками, фонематичне сприймання;
- навчати розрізняти голосні та приголосні звуки, вловлювати римовані закінчення і самим добирати рими до поданих слів;
- вправляти у вимові звуків «ш», «р», «ж», «ч» та звукосполучень «дж», «дз»;
- удосконалювати звукову культуру мовлення [60, с.356]

Освітня програма «Впевнений старт» призначена для виховання та розвитку дітей старшого дошкільного віку. Розвиток звукової культури мовлення представлено у розділі «Мовленнєва діяльність» у вигляді таких завдань:

- ознайомлювати дітей із будовою артикуляційного апарату та роботою його органів під час вимови звуків;
- удосконалювати звуковимову відповідно до орфоепічних норм;здійснювати розвиток фонематичного слуху;
- розвивати уміння розрізняти звуки рідної мови у словах, добирати однозвучні слова, складати невеликі римовані вірші;
- продовжувати розвиток мовленнєвого дихання, вимовляти невеличкі фрази на одному видиху [18, с.17].

Особливістю даної програми є те, що в ній розписано рекомендації батькам стосовно виховання їхньої дитини в межах кожної освітньої лінії, в

тому числі мовленнєвого розвитку. Де однією з порад є виховання звукової культури мовлення шляхом читання художніх творів, спілкування з дитиною, вчасному виправлення помилок у звуковимові дітей.

Однією з регіональних програм є програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Так як і в попередніх програмах, виховання звукової культури мовлення висвітлено у освітній лінії «Мовлення дитини». Дошкільний вік розділено на молодший, середній та старший. Вікові можливості дитини четвертого року життя характеризуються ще недосконалою вимовою звуків, характерне пом'якшення приголосних звуків, їх спотворення переставляння звуків і складів, пропуск звуків, порушення звукової структури слів. На наш погляд у програмі більш детально, ніж у попередніх, описано ті порушення, які спостерігаються у дошкільнят даного вікового періоду, що дає змогу вихователям враховувати ці особливості у роботі з дітьми щодо розвитку їх звуковимови.

Освітні завдання мають такий зміст:

- розвивати мовленнєвий слух та артикуляційну моторику;
- формувати чітку дикцію;
- здійснювати підготовку до вимови складних щодо артикуляції звуків;
- ознайомлювати з артикуляційним апаратом, вдосконалювати вимову звуків рідної мови;
- вчити правильно вимовляти йотовані голосні;
- розвивати фонематичний слух;
- здійснювати підготовку мовленнєвого апарату до вимови шиплячих і сонорних звуків; розвивати мовленнєве дихання [5, с.94-95].

Вікові можливості дитини п'ятого року життя виписані аналогічно як і в програмах, що аналізувалися попередньо. Однак, варто зазначити про суперечності, які спостерігаються у розвитку звукової культури мовлення. З

одного боку – це особлива чутливість до звуків рідної мови, достатньо розвинений фонематичний слух; а з іншого – не достатньо розвинений артикуляційний апарат [5, с.154].

Дитина старшого дошкільного віку, зазначено у програмі, уже критично ставиться до своєї вимови звуків, усвідомлює дефекти. Часто через порушення вимови, діти замінюють слова з дефективними звуками іншими словами, подібними за значенням. Діти активно грають зі звуками, диференціюють поняття «звук», «слово».

Ускладнюються завдання щодо виховання даної якості у дошкільників. До вище перерахованих завдань, слід доповнити наступні:

- учити розрізняти на слух звуки, виокремлювати їх, визначати на якій позиції знаходиться звук у слові;
- називати слова з відповідним звуком, з опорою на наочний матеріал та без нього;
- формувати вміння називати ізольований звук і виокремлювати у слові перший звук;
- придумувати слова на визначену фонему;
- вчити робити звуковий аналіз слів з допомогою фішок, а потім без них [5, с.227].

Таким чином, нами проаналізовано програми розвитку та виховання дітей дошкільного віку у визначеному аспекті. Варто зазначити, що основні освітні завдання з розвитку звукової культури мовлення аналогічні, більш ширше розписано дану виховну роботу у програмі «Українське дошкілля», а в програмі «Впевнений старт» висвітлено роботу з батьками. Кожен заклад дошкільної освіти має право самостійно вибрати із переліку чинних програм ту, за якою буде організовувати освітній процес протягом певного періоду.

1.3 Розвиток звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку

Розвиток звукової культури - одне з ключових завдань розвитку мовлення в дошкільному дитинстві, так як саме на цьому віковому етапі воно може вирішуватися найбільш ефективно. Діти *молодшого дошкільного віку* оволодівають навичками цієї культури в ході комунікації з навколишнім суспільством. Великий вплив на виховання звукових мовленнєвих навичок у молодших дошкільників надає педагог. Фонематичні уявлення про звуковий склад мови формується у них на базі засвоєних здібностей сприймати і відрізняти звуки (фонематичні сприйняття), відокремлювати звуки на тлі слів, порівнювати слова з виділених звуків (фонематичні дослідження).

Оволодіння звуковий стороною мови, її сприйняття цілком залежать відсформованості слуху, який розвивається в ранньому віці раніше артикуляційного апарату. Як зазначає Ф.Сохін, за допомогою слуху сприймаються всі тонкощі усної мови, він коригує і контролює мовлення дитини [40].

М. Кусова підкреслює: «Четвертий рік життя відрізняється тим, щовід інтуїтивного, несвідомого, мимовільного оволодіння фонетичними засобами мови, дошкільник переходить до усвідомлення цієї системи, а перш за все органів, завдяки яким утворюються звукомови». Дізнаючись самого себе, молодший дошкільник осягає і частини артикуляційного апарату: губи, зуби, язик; на прикладі дорослого вчиться надавати потрібне положення рухомим органам артикуляційного апарату, фіксувати артикуляційні руху [28].

М.Фомічова вважає головним завданням вихователя в молодшому дошкільному віці підготовку мовленнєво-орухового і мовленнєво-слухового аналізаторів дітей до правильного сприйняття і вимови звуків [51].

Правильна, чітка вимова стає можливою завдяки природному функціонуванню фізичного і мовного слуху, злагодженій роботі артикуляційного і голосового апаратів, а також мовленнєвого дихання.

Діти молодшого дошкільного віку не володіють технікою мовленнєвого дихання: вони говорять на вдиху. Несформованість мовленнєвого дихання у 4 річних дітей можна пояснити особливостями їх фізичного розвитку. У цьому віці об'єм легенів ще малий, а для того, щоб говорити на видиху фразу, потрібен тривалий повітряний струмінь. Крім того, у молодших дошкільнят недостатньо розвинені міжреберні м'язи, які, скорочуючись, безпосередньо беруть участь у виштовхуванні повітряного струменя необхідного для вимови багатьох звуків [33].

М. Кусова зауважує, що шиплячі і свистячі приголосні у більшості молодших дошкільнят знаходяться на рівні становлення, але неавтоматизації, тобто діти вимовляють ці звуки ізольовано, але не в словах [28].

Існує також взаємозв'язок між вимовою, розвитком мовного слуху, мовленнєвого дихання, голосоутворення і темпом мови. Помірний темп забезпечує хороші умови для чіткого і ясного проголошення слів, для нормального сприйняття і розуміння мови слухачами. Тому дуже важливо навчати дошкільнят вимовляти слова і фрази помірним темпом, витримуючи невеликі паузи між фразами, виробляти плавність мовлення і вміти здійснювати самоконтроль.

На даному віковому етапі не всі діти здатні управляти голосовим апаратом. Сила голосу у них не співвідноситься з ситуацією, вона може бути недоречною: мовлення може бути занадто тихим або гучним.

М. Кусова звертає увагу, що в молодшому дошкільному віці робота над звуковою культурою мовлення носить репродуктивний характер: дитина відтворює мовний матеріал, який пропонується дорослим, намагаючись якомога точніше копіювати запропонований зразок мови, перш за все

артикуляцію. Однак молодший дошкільник від несвідомого наслідування переходить вже до усвідомлення механізмів мови, свого артикуляційного апарату. Він розуміє артикуляційні рухи, хоча не завжди може співвіднести їх з певними звуками, усвідомлює силу голосу [28].

Все вище зазначене визначає особливості формування звукової культури мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. Триває формування правильної звуковимови, мовного і фонематичного слуху. Також розвивається здатність керувати своїм голосовим апаратом. Діти молодшого дошкільного віку переходять до усвідомлення технічного мовлення, що визначає конкретний зміст і форми роботи з ними.

На п'ятому році життя діти вміють дізнаватися на слух той чи інший звук в слові, підбирати слова на заданий звук. Все це доступно їм, звичайно, в тому випадку, якщо у попередніх вікових групах проводилась відповідна діяльність. За відсутності особливої попередньої підготовки для багатьох дітей подібні завдання стануть нездійсненні. З цієї причини особливо важливо в молодшому дошкільному віці, а крім того на початку навчального року у середній групі, познайомити дітей з поняттям "Звук".

До п'яти років закінчується формування правильної звуковимови. При нормальному розвитку всі діти повинні навчитися чітко вимовляти всі звуки в складі слів і речень. Ніяких заміन за фізіологічним принципом не має бути: легший за артикуляцією звук не повинен застосовуватися замість більш складного, але це відбувається далеко не завжди. У частини дітей спостерігаються різні недоліки звуковимови, пов'язані з порушенням в будові і рухливості артикуляційного апарату, або з недорозвиненням фонематичного слуху.

За спостереженнями О. Гвоздева [19], діти старшого дошкільного віку в більшій мірі вже засвоїли і правильно вимовляють усі звуки рідної мови, змінюють темп, гучність і тон свого мовлення в залежності від ситуації

спілкування, можуть користуватися інтонаційними засобами виразності, мають досить розвинений мовленнєвий слух. Однак і в цьому віці ще зустрічаються малюки, в яких спостерігаються недоліки у вимові звуків, особливо якщо це стосується збігу кількох приголосних. У них збільшується зацікавленість до звукової сторони слова. Проявляється це в тому, зазначає Г.Туманова, щодіти, вслухаючись у слова, намагаються знайти подібності в їх звучанні, можуть самостійно підбирати схожі за звучанням слова; часто грають зі звуками, неодноразово повторюючи часом навіть безглузді звучання, які їх зацікавили. Можливості використання голосового апарату у дітей значно розширюються [45].

Отже, дитина переходить до усвідомлення технічної мови, що визначає зміст роботи в середньому дошкільному віці.

М.Кусова тверджує, що мова дитини в цьому віці вже зрозуміла для широкого кола оточуючих, а не тільки для близьких людей, тому що зникає загальна картина пом'якшення, парні тверді та м'які приголосні диференціюються, з'являються шиплячі звуки, сонорні «р», «рь», але у більшості дітей шиплячі і свистячі приголосні знаходяться на рівні становлення, але не на рівні автоматизації: звуки вимовляються в ізолюваному положенні, але не вимовляються в словах, або вимовляються не у всіх словах у залежності від оточення [28].

Відсутність автоматизації визначає таку особливість звуко- і слововимови в даному віці, як нестійкість. Діти говорять на видиху, однак в ситуаціях, пов'язаних з нервовим перенапруженням, можуть говорити і на вдиху.

Основне завдання, що стоїть перед педагогом в роботі з дітьми середнього дошкільного віку полягає в тому, щоб допомогти дітям опанувати артикуляцією всіх звуків рідної мови.

У дітей різко зростає інтерес до звукового оформлення слів. Вслухаючись у слова, вимовлені дорослим, дитина намагається встановити особливості їх

звучання і нерідко сама досить успішно підбирає пари слів. У цьому віці велике тяжіння дітей до римування. Таке прагнення закономірне, воно сприяє розвитку у дитини мовного слуху, формує вміння добирати слова, близькі за звучанням.

Як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, у старших дошкільників уже досить міцний артикуляційний апарат, вони вимовляють правильно практично всі звуки рідної мови. А ті помилки, які зустрічаються у звуковимові, перш за все можуть бути пов'язані або із зміною молочних зубів, або з тим, що дитина ще не навчилася чітко розрізняти вимову шиплячих і свистячих звуків [8].

В меншій мірі зустрічаються перестановки і вживання звуків, складів і майже зникають скорочення слів. До кінця дошкільного віку багато дітей правильно вимовляють усі звуки рідної мови, проте деякі з них все ще допускають помилки у вимові шиплячих звуків та звука [p]. Такі діти потребують спеціальної допомоги, яку може надати логопед.

М.Хватцев виділяє ряд причин, через які діти на кінець дошкільного віку допускають помилки у звуковимові. Це фізіологічні, психологічні та соціальні фактори. До фізіологічних причин відноситься порушення у розвитку центральної нервової системи, внаслідок чого дитина не спроможна чітко диференціювати мовленнєві рухи, які утворюються в процесі вимовляння звуків. Щодо психологічних причин, виділяє недорозвиток слухового сприйняття, слабку пам'ять, нестійку увагу. Соціальні причини пов'язує з тим середовищем, в якому виховується дитина, а саме, низька мовленнєва культура дорослих, мовленнєві порушення у мовленні інших, байдуже ставлення до мовлення дитини [53].

На кінець дошкільного дитинства відбувається усвідомлення дитиною звукової системи мовлення, звуковимова у дітей цілком нормалізується, і робота здійснюється щодо поліпшення дикції. У дітей ще недостатньо умінь вимовляти складні слова і використовувати їх при складанні речень.

Шестирічні діти чітко розрізняють на слух всі звуки рідної мови. У тому числі близькі за своїми акустичними характеристиками: глухі і дзвінкі, тверді та м'які. Невміння розрізняти пари звуків за глухістю - дзвінкістю свідчить найчастіше про недоліки фізичного слуху. Розвивається здатність впізнавати звуки в потоці мовлення, виокремлювати їх із слова, встановлювати послідовність звуків в тому чи іншому слові, тобто розвиваються навички звукового аналізу слів. Треба відзначити, що велика роль у розвитку цих навичок належить дорослим, які працюють з дітьми в даному напрямку.

Таким чином, дошкільний вік є найбільш сприятливим для остаточного становлення всіх звуків рідної мови. Особливості формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку визначаються специфікою їх фізичного, психічного та соціального розвитку. Оволодіння артикуляцією всіх звуків рідної мови передбачає оволодіння правильною слововимовою з урахуванням літературної норми. Головними напрямками роботи є вдосконалення артикуляційного апарату дітей, фонематичного слуху і техніки мовленнєвого дихання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу щодо формування звукової культури мовлення, ми виокремили основні поняття ключового терміну та проаналізували програмові завдання з розвитку даної якості у дітей та їх вікові можливості. З цією метою охарактеризували чинні програми в межах освітньої лінії «Мовлення дитини».

Дано визначення основним поняттям звукової культури мовлення, які є основою для її становлення, починаючи від фонем і закінчуючи засобами виразності. Проаналізовано два напрямки характеристики фонем, виділено різні підходи до тлумачення даного поняття. Розглянуто акустичні і артикуляційні характеристики звуків рідної мови, джерела їх утворення. Прийшли до висновку, що виділені нами поняття є синонімами.

Проаналізовано роль фонематичного слуху у засвоєнні звуків дитиною, становлення правильної дикції у дошкільників. Виділено та обґрунтовано важливість дотримання фонетичних та орфоепічних норм.

Аналізуючи чинні програми, встановили, що в кожній із них прописані вікові особливості дітей щодо засвоєння звукової системи мовлення. Освітні завдання передбачають напрямки роботи педагогів з дітьми з метою формування звукової культури, враховують рівень розвитку дітей на різних вікових етапах. У програмі «Українське дошкільля» виділено напрям роботи з батьками.

Формування звукової культури мовлення в період дошкільного дитинства відбувається поетапно і має свої особливості в залежності від віку дитини.

Цілеспрямована робота педагога над звуковою культурою мовлення дошкільників забезпечує оволодіння дошкільнятами фонетичними засобами мови і усвідомлення їх, що дає дитині можливість використовувати мову як засіб спілкування і забезпечує підготовку до навчання грамоти. Зміст

педагогічної роботи забезпечує дошкільнику перехід від усної форми мовлення до письмової, усвідомлення правил писемного мовлення.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика констатувального експерименту

Наше дослідження було спрямоване не лише на теоретичне обґрунтування даної проблеми, але і на практичне його вирішення.

Метою констатувального експерименту є практичне вивчення реалізації педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дошкільників в умовах ЗДО.

Для реалізації даної мети передбачалося розв'язання наступних завдань:

- розробка програми та основних її етапів, підбір відповідних методів роботи;

- визначення рівнів розвитку звуковимови у дітей;

- з'ясування ролі дорослих у формуванні даного явища у малюків.

Об'єктами дослідження були діти старшого дошкільного віку (48 осіб), їх батьки (96 осіб) та вихователі (4 осіб) ДНЗ (ясла-садок) №367 Дарницького району м. Києва.

Констатувальний експеримент нашого дослідження проводився в *двох напрямках*: робота з дошкільниками та дорослими (вихователями і батьками). Він включав в себе наступні етапи:

Перший (підготовчий) етап. На цьому етапі передбачався підбір і розробка діагностичних методик для вивчення педагогічних умов виховання звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку та впливу педагогів та батьків на даний процес. На основі результатів теоретичного аналізу проблеми, ми підібрали методики для індивідуальної перевірки звуковимови у дітей,

розробили перелік питань для бесіди з дітьми, розробили анкети для вихователів та батьків.

Таким чином, для досягнення поставленої мети і розв'язання завдань констатувального експерименту нами використовувались такі емпіричні методи, які дозволили практично дослідити сформованість звукової культури мовлення дітей дошкільного віку та вплив дорослих на розвиток даної якості у дошкільників. У якості основних – проведення підібраних методик з дітьми на перевірку правильної звуковимови, анкетування вихователів; додаткових – бесіда з дітьми та анкетування батьків.

Другий етап – власне констатувальний, метою якого було вивчення педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дошкільників в умовах ЗДО за допомогою підбраного нами інструментарію.

Нашу дослідницьку роботу ми розпочали з індивідуальної перевірки засвоєння звукової системи мови у дітей.

Критеріями сформованості були:

Правильна звуковимова (дитина слухає і коригує свою звуковимову, вловлює спільне та відмінне у фонемах, добирати 2–3 слів з однаковим звуком, оволодіває правильною вимовою);

Спотворена вимова (малята спотворюють звуки, внаслідок неправильної укладки артикуляційних органів);

Відсутність звука в мовленні дитини (пропускання звука у словах).

Заміна одного звука іншим (використання звуків-замінників).

Індивідуальна перевірка здійснювалася з метою виявлення сформованості правильної звуковимови у дітей. Діти не знали, що їх перевіряють, оскільки вони могли б соромитися, губитися і ми б не отримали об'єктивних результатів. Нами використовувались ігрові прийоми, зокрема, це було опитування дітей. Для цього бралася будь-яка іграшка і в дитини запитували, що це таке, якою вона була кольору і що найбільше подобалося дитині в цій іграшці.

Використовували різні предмети, які оточували дошкільника: меблі, іграшки, картинкитощо.

Зверталася увага на те, щоб назви всієї цих речей містили у собі складні звуки і розміщувалися в різних позиціях: на початку, в середині та в кінці слова. Спонукали дітей до обговорення знайомих тем, зокрема «З ким ти живеш?», «Яка улюблена твоя іграшка?», «Чим ти любиш займатися вдома?» і т.д. Дітям пропонували розповісти казку, озвучити вірш, пригадати прислів'я чи скоромовку, результати записували в таблицю (див. дод. А).

На кожне положення звука у слові (початок, середина, кінець) ми підбирали не менше трьох картинок, щоб почути і записати, як вимовляє дитина цей звук. Розмір предметних картинок - 10 * 10 см. Зображення меншого розміру можна наклеювали на картон прийнятого розміру.

При підборі матеріалу враховували, що дзвінкі приголосні звуки «з», «ж», «в», «б», «д» в кінці слів і в середині, якщо за ними йде глухий приголосний, оглушаються, тобто вимовляються як відповідні їм парні глухі звуки. Тому не слід брати картинки, де ці звуки знаходяться в кінці або середині слова, коли за ними йде глухий приголосний. Підбирали картинки так, щоб дзвінкий звук знаходився між двома голосними (ножі, кавуни) або перед сонорними, дзвінкими приголосними (ножиці).

Використовували діагностичні методики на правильну вимову звуків у різних позиціях, уміння дитини визначати приголосні звуки, розвиток фонематичного слуху.

Методика «Повтори за мною»

Мета: перевірка сформованості вміння дитини вимовляти слова складової структури в різних позиціях з однаковими звуками.

Хід обстеження: педагог пропонує дитині повторити такі речення:

Листя падають - настає листопад.

Мотоцикліст їде на мотоциклі.

Фотограф фотографує дітей.

Бабуся в'яже внучці комір.

Рибу ловить рибалка.

Бджіл розводить бджоляр.

На будівництво приїхав самоскид.

Методика «Який звук»

Мета: визначення приголосного звука в слові та уміння його правильно вимовляти.

Дітям пропонуються слова, в яких звучать не тільки тверді приголосні звуки, а й м'які.

Обладнання (на кожную дитину). Квітка з сімома пелюстками, десять картинок (сім основних і три додаткові).

Основні картинки:

№ 1 на звук [с] - міст;

№ 2 на звук [з '] - зебра;

№ 3 на звук [ц] - кільце;

№ 4 на звук [ш] - щітка (щука);

№ 5 на звук [ч] - чайник (чашка);

№ 6 на звук [р '] - горобина (ремінь);

№ 7 на звук [л] - вовк (ялинка).

Методика «Вгадай, скільки звуків»

Мета: перевірка рівня сформованості фонематичного слуху та вміння виконувати звуковий аналіз слова.

Хід обстеження: педагог називає дитині слово і пропонує відповісти на питання: «Скільки звуків в цьому слові? Назви перший звук, третій, другий». Наприклад, «будинок». Якщо ви не впевнені педагог сам виділяє звуки, пояснюючи дитині місце кожного звука в цьому слові. Потім пропонуються інші слова: *ваза, машина, ручка, пенал, книга.*

«Покажи картинку»

Мета: з'ясування вміння дитини диференціювати слова, близькі за звучанням.

Обладнання: предметні картинки.

Методика обстеження: перед дитиною розкладають парні картинки і просять: «Покажи, де коса, а де коза (качечка і вудка, ложки та ріжки, мишка і ведмедик, шабля і чапля)».

У процесі такої роботи перевірялася правильність вимови різних звуків: шиплячих, свистячих та сонорних. Дотримувалися висунутих А.Богуш рекомендацій щодо оформлення протоколу і внесення відповідних позначок. Звертали увагу, чи в усіх позиціях дитина вимовляла звук правильно. Якщо в усіх трьох положеннях звук звучав відповідно до акустичних вимог – ставили плюс, якщо звук був спосторений – ставили позначення СП; неправильна вимова звука позначалася мінусом і заміна звука іншим зазначалася, відповідно, тим звуком, який проговорювала дитина. У графі «примітка» записувалися особливості голосоутворення та мовлення.

На кожну дитину був окремо складений протокол, де фіксувалися особливості її звуковимови. В кінці обстеження, результати протоколів аналізувалися і робилися відповідні висновки.

Продовжуючи роботу з дітьми, ми провели з ними бесіду (див.дод. Б). Питання її були спрямовані на те, щоб визначити чи здійснюється виховання звукової культури мовлення дітей в умовах ЗДО та сім'ї. Складаючи питання бесіди, ми орієнтувалися на визначення того, з ким спілкується дитина, чи звертають увагу дорослі на її звуковимову, які малі фольклорні жанри знає дитина напам'ять, чи є серед них скоромовки тощо. Формулювання запитань наближали до розуміння та доступності дітей. Зміст полягав у наступному: чи активно спілкуються дорослі з дітьми? Чи звертають вони увагу на рівень

розвитку звуковимови дошкільників? Чи використовують вихователі та батьки у роботі з дітьми малі жанри фольклору?

Наступним кроком нашого дослідження було проведення *анкетування батьків та вихователів*.

Нами було розроблено *анкету* для вихователів, питання якої були спрямовані на визначення значимості педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дошкільників (див. дод. В). Анкета складається з трьох блоків запитань.

Вид анкети – роздавальна; тип – селективна; запитання за формою – закриті.

Усі запитання блоків спрямовані на дослідження використання вихователями методів для виховання звукової культури мовлення дітей в умовах ЗДО. Питання *першого блоку* спрямовані на вияв рівня взаємодії вихователя з дітьми в процесі спілкування і чи створюють вони для цього відповідне середовище. В *другому блоці* ми намагалися дізнатися, які підходи до дитини у вихованні звукової культури мовлення використовують вихователі і чи перевіряють вони при цьому рівень розвитку звуковимови своїх вихованців. Запитання *третього блоку* були спрямовані на те, щоб дізнатися чи використовують усну народну творчість і малі жанри фольклору для формування фонематичної компетентності дошкільника.

Подібна *анкета* проводилася і з батьками (див. дод. Г). Ця анкета також складалася із *трьох блоків* запитань, є роздавальною, селективного типу і за формою має закриті запитання. Питання її спрямовані на визначення використання методів та прийомів у вихованні звукової культури мовлення дітей в межах сім'ї. *Перший блок* містить запитання на виявлення рівня комунікативної взаємодії між дітьми і дорослими і на те, чи правильно спілкуються батьки зі своїми дітьми. У *другому блоці* ми ставили питання на визначення рівня уваги батьків до звуковимови своїх дітей. Запитання

третього блоку спрямовані на те, щоб дізнатися, чи використовуються в умовах сім'ї малі жанри фольклору для виховання звукової культури мовлення дітей.

Третій етап передбачав узагальнення та інтерпретацію результатів дослідження, розробки, на основі отриманих результатів, методичних рекомендацій для батьків та вихователів щодо створення умов виховання звукової культури мовлення дітей.

Отже, дослідження правильної звукової культури мовлення старших дошкільників здійснювалося за допомогою таких методів як: проведення методик з дітьми на перевірку правильної звуковимови, бесіди з дітьми, анкетування вихователів та батьків. Аналіз результатів дослідження буде представлено у наступному параграфі.

3.2. Визначення рівнів сформованості звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку

Здійснивши індивідуальну перевірку стану звуковимови дітей старшого дошкільного віку ми отримали наступні результати:

„З“ – 10% дітей спотворюють, 90% правильно вимовляють;

„С“ – 100% - вимовляють правильно;

„Ц“ – 10% - спотворюють, 10% - не вимовляють, 80% - вимовляють правильно;

„Ж“ – 20% - замінюють звуком ш; 20% - спотворюють, 20% - не вимовляють, 40% - правильно вимовляють;

„Ч“ – 20% - спотворюють, 10% - не вимовляють, 70% - вимовляють;

„Ш“ – 10% - спотворюють, 30% - не вимовляють, 60% - вимовляють;

„Щ“ – 30% - спотворюють, 70% - вимовляють;

„Р“ – 40% - спотворюють, 30% - не вимовляють, 30% - вимовляють;

„Л“ – 100% - вимовляють;

„Дж“ – 30% - спотворюють, 10% - не вимовляють, 60% - вимовляють;

„Дз“ – 30% - спотворюють, 70% - вимовляють.

Звуковимова дітей не досить чиста, спостерігаються недоліки, найчастіше діти спотворюють шиплячі звуки, біля 20% дітей не вимовляються такі звуки як: „ж“ , „ш“, „дз“, нами також було виявлено, що найбільших труднощів зазнають при вимові звука „р“. У мовленні дітей зустрічаються типові помилки, характерні для молодшого віку: пом'якшення вимови, наприклад, «лозецька» - «ложечка»; заміна шиплячих звуків [ш], [ж], [ч], [ш] свистячими [з], [з], [ц] («сяпка» - «шапка»); звуки [р], [л] не вимовляється, а замінюються («юка» - «рука»); задньоязикові звуки замінюються передньоязиковими [к] - [т] («корова» - торова»), [г] - [д] («гуляти»-«дуляти»); дзвінкі звуки оглушуються [ж] - [ш] («жучок» - «шучок»).

Частина дітей не можуть вимовити приголосні звуки, що стоять поруч, один з цих звуків пропускається або спотворюється, навіть якщо окремо ці звуки вимовляються правильно. Іноді в слові складніший звук замінюється на інший. Також має місце перестановка звуків і складів.

Слід також зазначити, що для старших дошкільників характерний швидкий темп мовлення, тихий, а іноді крикливий голос, який вони не вміють контролювати. Діти говорять то занадто голосно, то занадто тихо, часто супроводжуючи свої висловлювання надмірною жестикуляцією. Щодо темпу мовлення старших дошкільників, то тут ми маємо такі результати: 60% говорять швидким темпом, 30% - помірним і лише 10% - повільним.

Результати проведеного дослідження за методикою «Повтори за мною» показують, що в більшості дітей (73%) сформоване вміння озвучувати слова з правильною вимовою однакових звуків у різних позиціях. Однак, 27% дошкільників дещо спотворюють вимову звука «ф» та «ж», у середині слова. У вимові відчувається пом'якшення звука і наближення до формулювання звуків «в», «ш». На початку слова таких порушень не спостерігається. 5%

дошкільників із зазначеної категорії, крім охарактеризованих порушень, не уміють вимовляти відповідно до фонетичних норм звук «р». Зважаючи на те, що на даному віковому етапі, у дітей уже має бути сформована вимова усіх звуків рідної мови, дані порушення потребують уваги з боку педагога чи логопеда.

Аналіз методики «Який звук» засвідчує усвідомлення дітьми приголосних твердих та м'яких звуків, сформованість уміння правильно його вимовляти у різних позиціях. Дітям було цікаво розглядати квітку та картинки. Вони уважно прислухалися до відповідей інших і намагалися чітко вимовити слово. Проаналізувавши результати даної методики, ми прийшли до висновку, що дітям ще важко визначити тверді і м'які приголосні звуки у словах, незважаючи на те, що вікові особливості дітей передбачають це вміння. Тому 68% дошкільників мають труднощі у виконанні такого завдання. 32% досліджуваних засвідчили сформовані уміння у розрізненні таких звуків, крім того ці діти наводили приклади слів, в яких зустрічається один і той звук, але виражає твердіть та м'якість. Наприклад, Костя Т. називає такі пари слів: «сирник», «сірник»; Марина К. – «літечко», «листочок»; Настя Б. - «магазин», «місточок»; Руслан Г. – «рука», «річка»; Оля М. – «лялька», «малина»; Вова Г. – «трактор», «тарілка» і т.д. З наведених слів, ми бачимо, що більшість дітей утворюють пари слів, де однаковий звук знаходиться на початку, незначна кількість досліджуваних придумали пари слів, коли звуки були розміщені в середині слова.

На визначення кількості звуків у слові була проведена методика «*Вгадай, скільки звуків*». Отримали наступні результати даної методики: 70% дітей уміють правильно визначати порядок звуків у слові, розрізняти голосні і приголосні звуки. 21 % малюків допускають помилки у здійсненні звукового аналізу, чітко не можуть визначити правильну позицію звука, або мають труднощі у визначенні м'яких і твердих приголосних в різних позиціях. І 6% досліджуваних мають несформовані уміння виконувати звуковий аналіз слів.

Що стосується розвитку фонематичного слуху, то за допомогою однієї методики було важко визначити справжній стан даної якості у дітей. Імовірно, що діти, які не вміють правильно вимовити звуки, не чітко їх і сприймають.

Методика «Покажи картинку» уможливила визначити уміння дітей розрізняти слова, які близькі за звучанням. Також в межах даного завдання можливо визначити і сформованість фонетичного слуху, що безперечно, впливає на розуміння сприйнятого вислову дітьми.

Як і при виконанні попередніх завдань, більшість дошкільників диференціюють слова з подібним звучанням звуків, але 26% все ж таки уподібнюють схожі звуки і тим самим не диференціюють значення слів.

Результати бесіди наступні: на запитання, чи часто спілкуються діти з дорослими і чи подобається їм це – 95 % відповідей було позитивними, інші 5 % не дали однозначної відповіді. 90% дошкільників запевнили, що вихователь перевіряє їх звуковимову; 45 % -відмітили, що мами часто на ніч співають колискові пісні, іншим дітям або взагалі не співають, або роблять це дуже рідко. На запитання про те, чи знають діти скоромовки, 40% дітей дали позитивну відповідь, інші 60% напам'ять не знають жодної скоромовки.

Отримані дані уможливили виокремлення наступних рівнів звуковимови дітей: *низького, середнього та високого*. Кожен з них має такі характеристики:

Таблиця 3.1.

Характеристика рівнів сформованості правильної звуковимови у дітей

Рівні	Характеристика рівнів	Кількісний розподіл (%)
-------	-----------------------	-------------------------

<p><i>Високий рівень.</i></p>	<p>Дитина слухає і коригує свою звуковимову, вловлює спільне та відмінне у звуках та словах, добирає 2–3 слова з певним звуком, виділяє його. Диференціює близькі і схожі звуки, правильно розрізняє питальну, окличну, розповідну інтонації, регулює силу голосу. Переважно володіває усіма звуками рідної мови. Помічає неправильну вимову звуків, має розвинений фонематичний слух. Грає зі звуками та словами, експериментує з ними, вдається до римування.</p>	<p>73</p>
<p><i>Середній рівень.</i></p>	<p>Дошкільник часто використовує звуки-замінники, деякі звуки спотворює, зокрема, горловий звук утворює вібрацією м'якого піднебіння, а не кінчиком язика, але водночас окремі звуки вимовляє правильно. Спостерігається пом'якшена вимова приголосних звуків, неточна вимова звуків «р», «ш», «ж», «ч», «г». Помічає неправильну вимову звуків у інших, але часто не помічає у себе. Намагається дотримуватись правильної інтонації. Допускає помилки у розрізненні схожих за звучанням звуків. Складає римовані віршики з допомогою дорослого.</p>	<p>21</p>

Низький рівень.	<p>Має слабкий стан розвитку звуковимови – відсутність звука в мовленні дитини, дитина не вимовляє складних звуків, не диференціює звуки ш і ж, ш і с, ж і з, л і р. Використовує звуки-замінники, мовлення пом'якшене. Звуковимова є утрудненою, дається їй важко. Не помічає неправильної вимови звуків у себе та інших. Не регулює силу голосу, види інтонацій.</p> <p>Не диференціює схожі за вимовою звуки. Відсутнє уміння складати римовані вірші.</p>	6
-----------------	--	---

Отже, 73 % дітей мають високий рівень звуковимови, це означає, що ці діти правильно вимовляють усі звуки, вони розпізнають їх у словах;

21 % дошкільників мають середній рівень звуковимови, це свідчить про те, що окремі звуки дитина спотворює, або один звук замінює іншим. Частіше за все це стосувалося сонорних звуків;

6 % дітей мають низький рівень звуковимови. Ці діти деякі звуки взагалі не вимовляють, а вимова інших дається їм складно. Позитивним моментом є те, що таких дітей у групі дуже мало.

Таким чином, нами була підібрана система діагностичних завдань, які дозволили визначити стан сформованості звукової культури мовлення у старших дошкільників. Було встановлено, що звукова культура мовлення переходить на новий рівень, в основному діти правильно вимовляють звуки рідної мови, диференціюють близькі й схожі звуки, визначають кількість звуків у словах, інтонаційно виокремлюють кожен звук з -поміж інших, визначають кількість звуків у словах. Однак, частина дітей має недоліки у звуковимові, тому по відношенню до даною категорією дітей має бути розроблена система роботи з виховання правильної звуковимови. Дана робота повинна проводитися

як в дошкільному закладі, так і вдома, тому взаємодія дошкільного закладу і сім'ї щодо виховання звукової культури мовлення у дітей є необхідною умовою.

2.3. Вплив дорослих на формування звукової культури мовлення дітей

Констатувальний етап експерименту передбачав діагностування педагогів та батьків з проблеми вивчення шляхів та напрямків формування звукової культури мовлення у дітей та усвідомлення важливості даного питання.

Анкетування вихователів дало нам наступні результати. Аналізуючи відповіді вихователів на запитання першого блоку, можна зазначити, що всі педагоги надають важливе значення вихованню звукової культури мовлення у дітей, оскільки це є основою для подальшого розвитку мовлення дитини. Тому дану проблему вважають актуальною, адже без оволодіння звуковою системою мовлення, малюк не навчиться правильно вимовляти слова, словосполучення та речення. На друге запитання, ми отримали такі відповіді: 72% педагогів зазначили, що *постійно* звертають увагу на звуковимову дітей, якщо помічають помилки у вимові звуків дітьми, зразу ж виправляють. 25% вихователів відмітили, що *іноді* помічають фонетичні вади у мовленні дітей, оскільки не ставили перед собою такого завдання і 3% - написали, що не стежили за вимовою звуків своїх вихованців. Оскільки анкета була анонімною, то ми отримали відповіді такого змісту. Настурне запитання за своїм змістом близьке до попереднього, тому відповіді були приблизно ті ж самі. Більшість педагогів (72%) постійно виправляють неправильну вимову звуків, спонукають дитину повторити даний звук, чи слово, в якому цей звук знаходиться. Відповіді решти вихователів були аналогічні.

У *другому блоці* на запитання про здійснення індивідуально-диференційованого підходів ми виявили, що 60% вихователів використовують

даний підхід у вихованні у дітей звукової культури мовлення, інші 40% не завжди. Таких педагогів, які б не враховували даний підхід виявлено не було. Вихователі розуміють, що формування звукової культури мовлення-це процес суто індивідуальний, який і передбачає дотримання вище зазначеного підходу.

Всі педагогів стверджують, що систематично перевіряють рівень розвитку звуковимови дітей, але з них 25% заявили, що дану роботу виконує логопед, який працює в їхньому закладі дошкільної освіти. 12% вихователів ще й зазначили коли здійснюється така перевірка, а саме: на початку навчального року, коли дитина приходить до дошкільної установи, щоб виявити які недоліки наявні у вимові звуків кожної дитини. А потім навесні перевіряється звуковимова у малюків, які мали певні проблеми з вимовою звуків і з ними здійснювалась логопедична робота.

Що стосується проведення комплексної роботи з виховання звуковимови у дошкільників, то 62% педагогів заявили, що виконують таку роботу комплексно на різних заняттях і в повсякденному житті. Також було зазначено, що здійснюється робота з розвитку фонематичного слуху, оскільки діти мають правильно, чітко сприйняти почутий звук, а потім його повторити. Решта – зосереджують свою увагу на організованих заняттях, де виноситься окрема тема з розвитку мовлення і стосується виховання звукового складу. На таких заняттях у певному комплексі і реалізується дана проблема. Про інші форми роботи у цих вихователів не було заявлено.

Відповіді на запитання *третього блоку* дали наступні результати: переважна більшість педагогів використовують такі методи: дидактичні ігри та вправи, ігри на звуконаслідування, які пов'язані з розігруванням невеличких сюжетів казок; вивчення скоромовок, потішок, віршиків, де зустрічається один і той же звук. Такі вправи в більшій мірі застосовуються на закріплення вимови звука. 12% ще наголосили на тому, що систематично здійснюють звуковий аналіз слова, інші даній роботі не надали належної уваги. Були виділені й

наступні методи, такі як драматизація художніх творів, інсценізація, для ознайомлення з артикуляційним апаратом застосовувався метод складання казок, де головними героями виступають артикуляційні органи; використання рухливих ігор, під час яких дошкільники імітують різні звуки, хороводних, коли одночасно у дитини відбувається закріплення вимови звуків, удосконалюється рухова активність, розвивається мовленнєвий слух та увага.

На наступне запитання отримали такі відповіді: 64% педагогів стверджують, що систематично проводять ігри, де є звуконаслідувальні слова. Це і рухливі ігри, дидактичні, сюжетно-рольові. 18% визнали, що недостатньо використовують, а решта (14%) написали, що не приділяли належної уваги таким іграм. Звісно в роботі з дітьми вони використовуються, але разом з іншими іграми та вправами, і як окремий напрямок педагоги цей вид ігор не розглядали.

90% вихователів використовують усну народну творчість у процесі розвитку звукової культури мовлення дітей. Вони перерахували, яким видам творчості надають перевагу. Це скоромовки, лічилки, приказки, забавлянки, примовки, мирилки тощо. 10% заявили, що не виділяли їх в окремий напрямок роботи, а спонтанно використовували в межах занять, або під час ігрової діяльності.

Отримавши дані анкетування вихователів, ми можемо говорити про їхню цілеспрямовану роботу у вихованні звукової культури дітей дошкільного віку, про доцільне використання напрямів та методів роботи з дітьми.

Метою проведення анкетування батьків було: дізнатися ставлення батьків до проблеми виховання звукової культури мовлення у дітей та з'ясувати необхідність отримання додаткової інформації від фахівців дитячого саду щодо питань, які цікавлять.

Анкетування батьків дало нам наступні результати: у першому блоці на запитання «Чи активно ви спілкуєтесь зі своїми дітьми», 80% дали позитивну

відповідь, інші 20% зазначили, що спілкуються зі своєю дитиною при потребі. 70% батьків намагаються бути прикладом у мовленні для своїх дітей і систематично стежать за своєю вимовою. 30% визнали, що не звертають увагу на своє мовлення. Що стосується створення умов для виховання звукової культури мовлення, більшість батьків стверджують, що вдома створюються відповідні умови, це і забезпечення дитини різними дидактичними іграми, які сприяють розвитку звуковимови і придбання книжок, картинок, де є слова з різними звуками, в тому числі, важкими для вимови. Іноді читають дітям книжки із звуконаслідувальними термінами, при цьому спонукають дитину повторити ці звуки. Також дана категорія батьків висловила, що однією з умов може бути створення розвивального середовища, в якому їхня дитина чує правильну, зразкову вимову. Внаслідок чого, вони намагаються при дитині правильно говорити, дотримуючись відповідної інтонації.

Аналізуючи другий блок запитань, ми отримали наступні відповіді: 55% батьків постійно перевіряють стан звуковимови у своїх дітей. Але, на відміну від вихователів, вони не знають чіткої системи здійснення такої роботи. Перевірку здійснюють шляхом спонукання дитини вимовити одне чи інше слово, або промовити відповідні звуки. Не враховується батьками те, що дитина один і той же звук може вимовляти по-різному в різних позиціях (на початку слова, всередині, вкінці). Якщо виявляється, що дочка чи син неправильно вимовляє звук, або його спотворює, звертаються до логопеда, оскільки в цьому віці дитина уже повинна правильно вимовляти всі звуки.

Інші 45% батьків визнали, що особливу увагу не приділяють даній проблемі, оскільки є для цього дошкільний заклад, де така перевірка здійснюється. Якщо почують, що малюк неправильно вимовив звук, то обов'язково його виправлять і на цьому закінчується їхня робота.

На запитання, що стосується використання методів, 56% батьків виділили наступні: дидактичні ігри та вправи, читання дитячих книжок, ігри на

звуконаслідування, заучування скоромовок. 44% - надали перевагу тільки читанню художньої літератури, де у змісті творів і зустрічаються різні звуконаслідувальні комплекси. Іноді просять дитину повторити ці звуки. Загалом наголошують на тому, що немає вільного часу багато уваги приділяти навчанню дитини і основну роботу покладають на ЗДО.

При аналізі *третього блоку* запитань анкети виявилось, що 60% батьків постійно співають своїм дітям на ніч колискові пісні, 25% іноді співають, 15% – взагалі не співають дітям колискових пісень. Отже, провівши анкетування батьків ми дізналися, що не всі батьки в достатній мірі приділяють увагу вихованню звукової культури мовлення своїх дітей.

Таким чином, результати анкетування засвідчують, що у закладі дошкільної освіти ведеться робота з виховання звукової культури мовлення, оскільки це одне з програмових завдань, але не всі вихователі використовують весь потенціал методів для вдосконалення даної якості у дітей. Батьки в більшій мірі, хоча і визнають дану проблему важливою, але основну роботу покладають на дошкільну установу, аргументуючи браком вільного часу та недостатньою компетентністю з цього питання. Хоча все ж таки більшість батьків звертають увагу на звуковимову своїх дітей і намагаються усунути недоліки у їхньому мовленні, або звертаються до відповідних фахівців.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

У даному розділі нашого дослідження ми здійснили констатувальний експеримент. Робота здійснювалася в двох напрямках: робота з дітьми та робота з батьками та вихователями.

Зробивши індивідуальну перевірку стану звуковимови дітей дошкільного віку, ми отримали наступні результати: 73 % дітей мають високий рівень звуковимови, 21 % дошкільників мають середній рівень звуковимови, 6 % дітей мають низький рівень звуковимови.

В процесі бесіди з дітьми з'ясувалося, що діти часто спілкуються з дорослими, намагаються звуконаслідувати їх мовлення, вихователі і батьки читають їм твори усної народної творчості, розучують скоромовки, проводять дидактичні ігри на звуконаслідування.

Анкетування вихователів дало нам наступні результати: в першому блоці відповіді були такими: майже стовідсотково опитані вихователі створюють відповідне мовленнєве середовище для виховання у дітей звукової культури мовлення. В другому блоці відповіді на запитання мають позитивний результат. Вихователі часто застосовують індивідуальний та диференційований підходи до дітей після індивідуальної перевірки стану їх звуковимови. Відповіді на запитання третього блоку показали, що у навчально-виховному процесі активно використовують усну народну творчість у вихованні звукової культури мовлення дітей, проводять ігри з дітьми, де є звуконаслідувальні слова, використовують малі жанри фольклору.

Отримавши дані анкетування вихователів ми можемо говорити про їхню цілеспрямовану роботу у вихованні звукової культури дітей дошкільного віку, про доцільність використання ними виділених методів.

Анкетування батьків показало, що не всі приділяють належну увагу вихованню звуковимови своїх дітей. Частина батьків вважають, що це робота

закладу дошкільної освіти. Тому байдуже ставляться до цієї проблеми, не намагаються вдома працювати над удосконаленням звуковимови у дітей. Хоча, все ж таки більшість батьків стежать за мовою своїх дітей, виправляють помилки у звуковимові, застосовують різні методи, що сприяють вихованню правильної вимови звуків.

Отже, зробивши практичне дослідження нашої проблеми, ми можемо констатувати про те, у даному ЗДО здійснюється робота щодо вихованні звукової культури мовлення дітей дошкільного віку, однак, бажано урізноманітити форми та методи роботи. Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї щодо виховання звукової культури мовлення у дітей сприятиме формуванню у них фонематичної компетентності.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

3.1 Педагогічні умови формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку

Загальним показником комунікативної культури особистості є її мовленнєва компетентність. Означений феномен, за визначенням А. Богуш, включає в себе вміння адекватно і доречно практично використовувати мову у різноманітних взаємовідносинах, виражати думки, бажання, прагнення, вживати позамовні та інтонаційні засоби виразності. А звукова культура є однією із структурних компонентів мовленнєвої компетентності [7, 142].

У сучасній науково-методичній літературі такі вчені як Т.Піроженко, Л.Крайнова, Т.Ніколайчук, К.Крутій, Н.Маковецька, та А.Богуш пропонують і обґрунтовують важливість створення педагогічних умов виховання звукової культури мовлення дошкільників. Із виділених ними *педагогічних умов* ми виділили наступні: активна взаємодія дітей з дорослими та однолітками; досконала українська літературна мова батьків і вихователів та вплив культурного оточення; мовленнєве середовище; індивідуально-диференційований та комплексний підходи до дитини; своєчасна перевірка рівня розвитку звуковимови у дітей; використання усної народної творчості у процесі виховання звукової культури мовлення у дітей; організація художньо-мовленнєвої діяльності дітей.

Т.Піроженко доводить, що для формування звукової культури мовлення необхідне широке спілкування й активна взаємодія з дорослими та однолітками. Це досягається загальною культурою індивідуального мовлення носіїв конкретної мови, а саме вихователів та батьків [33, с.67]. Автор серед таких умов виділяє дві провідні: *приклад дорослих* (вихователів та батьків) – їх

досконала українська літературна мова та *вплив культурного оточення* на виховання звукової культури мовлення дітей, яке має бути насиченим різними мовленнєвими зразками. Необхідність створення та дотримання зазначених умов педагог обґрунтовує таким психолого-педагогічним явищем, як активне наслідування дитиною мови оточуючих в дошкільні роки [33, с.56].

Зокрема, К. Крутій значну увагу в формуванні мовленнєвої компетентності, в тому числі її звукової культури, надає мовному середовищу [27]. Поняття «Розвивальний потенціал мовленнєвого середовища» вперше в дошкільну лінгводидактику ввела Л. Федоренко [50, с.15]. Слід зауважити, що розвивальні можливості такого середовища залежать не тільки від якісних сторін (нормативності, образності тощо), а й від параметрів, які характеризують діяльність спілкування. Тобто йдеться про стиль, уміння здійснювати орієнтувальну діяльність, розгортати процеси спілкування. Підготувати дитину до спілкування важливо, як у загально педагогічному так і у вузько мовленнєвому аспекті, активне мовленнєве спілкування з дитиною оптимізує навчально-виховний вплив на неї в цілому. Перше завдання мовленнєвого спілкування – встановлення контакту з дитиною, тобто досягнення з нею взаєморозуміння та включення в мовленнєве спілкування (повсякденне та навчальне). Правильно побудований мовленнєвий контакт з дітьми, зауважує К.Крутій, сприяє правильному засвоєнню ними звуковимови [27].

Т.Ніколайчук звертає увагу на забезпечення особистісно-орієнтованого підходу до дитини (індивідуально-диференційованого та комплексного) у роботі з формування мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку [31].

Індивідуальний підхід полягає в тому, що вихователям дошкільних закладів варто постійно та уважно спостерігати за мовленнєвою поведінкою кожного вихованця своєї групи в різних комунікативних ситуаціях. Таке спостереження дасть можливість виявити тих дітей, які мають складнощі в засвоєнні певних звуків української мови.

У роботі з виховання звукової культури мовлення дошкільників необхідно дотримуватися й *комплексного підходу* у ході якого вихователь спрямовує свою роботу на формування в дитини не лише одного якогось звука, а одразу декількох, взаємопов'язуючи та взаємодоповнюючи їх. Або ж включає чи пов'язує завдання з виховання звукової культури мовлення з іншими завданнями освітньо-виховного процесу.

Важливою умовою є своєчасна перевірка звуковимови у дітей. Перевірка звуковимови у дітей здійснюється на початку навчального року, з метою виявлення різних відхилень у вимові звуків і проведення своєчасної корекційної роботи. Виходячи з результатів обстеження, педагоги планують педагогічну роботу з вихованцями з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Слушними є поради А.Богущ щодо використання усної народної творчості у процесі виховання даної якості. Вона зазначає, що читати дитині фольклорні твори потрібно якомога раніше, в перші місяці життя, коли малюк ще знаходиться у колисці і сприймає ніжні нотки, що наспівує йому мати [12, с.103]. Саме в цих дитячих творах, зазначає А.Богущ, знаходяться мовні зразки дитячої мови. Вони є основою народної дитячої лексики, оскільки мають звуконаслідувальні слова, що впливають на формування звуковимовляльної сторони мовлення, а в подальшому забезпечують саме спілкування дитини з дорослими.

Твори фольклору барвисті, виразні, ритмічні, привабливі, швидко запам'ятовуються дитиною. З іншого боку, вони є доступними дитячому сприйняттю, оскільки мають невеликий обсяг, цікавий сюжет, художньо-зображувальні засоби.

Організація художньо-мовленнєвої діяльності у спеціально створеному розвивальному середовищі забезпечить сприйняття літературних творів та їх виконання; відтворення сюжету, використання образних висловів та звуконаслідувальних комплексів. Змістовою стороною художньо-мовленнєвої

діяльності є формування *фонематичної та мовленнєвої компетентностей*. У дослідженні А.Трифонові, засобом розвитку художньо-мовленнєвої та фонетичної компетентностей дітей дошкільного віку було обрано саме усну народну творчість [44, с. 39-40].

Спеціально організоване розвивальне освітнє середовище має стимулювати активність дитини, робити її творцем свого предметного оточення і, отже, творцем своєї особистості.

Педагогічний простір має розглядатися як система взаємопов'язаних виховних ситуацій, суб'єктами яких є дитина і навколишні його люди.

При цьому слід пам'ятати, що ця система реалізується в умовах спеціально розробленого предметно-розвиваючого середовища, що представляє собою сукупність предметів групового приміщення, основне призначення яких - спонукати дитину до діяльності, стимулювати пошук, допитливість.

Найбільш важливими *принципами* функціонування такого середовища є принцип науковості, природообразності, перспективної спрямованості, комплексного використання предметів середовища, принцип максимального насичення, відповідності щільності заняття санітарно-гігієнічним вимогам. У реальному освітньому процесі реалізація змісту освіти забезпечується *розвиваючим середовищем*, в створенні якого враховуються інтереси і потреби дитини, надається можливість дитині просуватися в своєму розвитку.

На думку Н. Шапошникові, «формування звукової культури мовлення у дошкільників можливотільки за умови створення повноцінного мовного середовища, за рахунок постійного, безперервного, мотивованого спілкування дорослих один з одним в присутності дітей і з дітьми. Обов'язковою умовою при цьому виступає дотримання дорослими всіх мовних норм: вимовних, орфоепічних, граматичних, стилістичних» [56, с. 118].

На думку М. Кусової, «зміст роботи із звукової культури мовлення забезпечує дошкільнику перехід від усної форми мови до письмової, усвідомлення правил писемного мовлення» [28, с. 21]

Отже, педагогічними умовами виховання звукової культури мовлення у дітей є:

- своєчасної індивідуальної перевірки звукової культури мовлення у дітей з метою формування правильної звуковимови;
- створення розвивального мовленнєвого середовища;
- підбір ефективних методів і прийомів виховання звукової культури мовлення дітей;
- врахування індивідуально-диференційованого підходу до дитини;

Реалізація вищеназаних педагогічних умов забезпечить виховання звукової культури дошкільника, сприятиме всебічному розвитку фонематичної компетентності дитини. Варто зазначити, що окремо взята умова не може забезпечити ефективного виховання визначеної якості дитини, оскільки даному процесу може сприяти лише комплекс таких педагогічних умов .

3.2. Система роботи з формування звукової культури мовлення дошкільників

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити процес виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку як такий, що потребує уваги з боку дорослих.

Мету формувального експерименту ми вбачали у забезпеченні виділених педагогічних умов: формування правильної звуковимови; створення розвивального мовленнєвого середовища; підбір ефективних методів і прийомів; врахування індивідуально-диференційованого підходу до дитини; використання фольклору.

Завдання:

1. Організувати розвиваюче середовище в групі, що стимулює розвиток правильного мовлення.
2. Підготувати систему дидактичних ігор і вправ, для вдосконалення звукової культури мовлення, що включає всі її компоненти.
3. Включати в заняття вправи з розвитку артикуляційної виразності.

На початку експерименту, нами було задіяно дві групи дітей, що входили до експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп. У експериментальній групі було 20 дітей, у контрольній – 18. Була організована система виховних впливів на дошкільників, вихователів, батьків. Робота з дітьми здійснювалась протягом чотирьох місяців.

Робота по формуванню звукової культури мовлення у дітей, за розробленою нами методикою, проводилась у експериментальній групі і включала наступні етапи:

Перший етап – підготовчий. Здійснивши констатувальний експеримент, ми визначили рівні сформованості звуковимови у дітей. По відношенню до дітей середнього та низького рівня, нами були підібрані методи роботи з дітьми, які сприяють формуванню правильної звуковимови, для дітей з високим рівнем – ігри, вправи, малі фольклорні жанри, віршики на закріплення правильної звуковимови. У роботі з вихователями було підготовлено виступ на педагогічну раду та методичні рекомендації, а з батьками провели батьківські збори та підготували для них пам'ятки.

Другий етап полягав у проведенні самої, підібраної нами, системи роботи з дітьми експериментальної групи.

Кожен з означених напрямів формувального експерименту визначав два блоки виховної роботи. *Перший блок* завдань передбачав виховну роботу з дітьми всіх чотирьох типів; *другий* – включав диференційовані завдання, розраховані на окремих представників експериментальної групи. Основна увага

приділялась представникам двох проблемних груп (середній та низький рівні сформованості звуковимови). Тому нами були передбачені колективні та індивідуальні форми роботи з дошкільниками, які б забезпечили реалізацію висунутих нами завдань.

Оскільки більший відсоток дітей з *середнім рівнем* розвитку звуковимови не достатньо чітко диференціюють звуки на слух, то в роботі з ними нами були підібрані наступні ігри та вправи (див.дод. Д).

По відношенню до дітей з *низьким рівнем* правильної звуковимови, ми підібрали методи роботи на формування правильної вимови звуків. Результати констатувального експерименту показали, що діти в більшості випадків не вимовляють звуки *ц, ж, ш, с, ч, р, дж*, або спотворюють їх вимову, тому наша робота була спрямована на формування вміння правильно керувати артикуляційним апаратом при вимові цих звуків та закріплення правильної вимови звука.

На формування вимови свистячих, шиплячих та сонорних звуків проводили вправи, наприклад, «Язик угору – ша-ша-ша»; «Язик горизонтально-са-са-са»; « Язик вниз - за-за-за».На кожний звук, яким опановує дитина, ми пропонували відповідну скоромовку, а також утішки, забавлянки, лічилки (див.дод. Е).

Робота з дошкільниками, які перебували на *низькому рівні* розвитку фонетичної компетенції, робота здійснювалась у відповідності *наступних напрямків*.

Перший напрямок передбачав підготовку мовленнєвого апарату до правильної вимови звуків. Це різного виду артикуляційні вправи, що спрямовані на удосконалення артикуляції язика, нижньої щелепи, рухливості губ, утворення необхідного повітряного струменя (див. дод. Є)

Другий- постановка звука. На цьому етапі особлива роль належить звуковим, рухово-кінетичним і зоровим відчуттям. Робота починається з легких

за артикуляцією звуків (*а, о, у, і, е*, і т.д.) і закінчується важчими (*ш, ж, ч, щ, л*, і т.д.). Якщо у дитини повністю відсутній звук або зберігається нестійка вимова, то буває достатнім фіксація уваги дитини на звуці. Цей прийом називається постановка звуків за наслідуванням.

Якщо неможливо навчити дитину вимовляти звук, використовуючи прийом наслідування, варто пояснити і показати артикуляцію потрібного звука і дати зразок його вимови.

Третій автоматизація звуків. На заняттях пропонуємо дітям промовити слова, в яких один і той же звук знаходиться в різних звукосполученнях. Використовується ігровий матеріал (в основному дидактичні ігри), що сприяє чіткому і правильному вживанні звуків у словах. На данному етапі потрібно систематичне тренування.

Детально дана робота представлена у додадку Ж.

Артикуляційна гімнастика, включала ті артикуляційні рухи, виконання яких забезпечує артикуляцію звука, який дитина не вимовляє, або вимовляє неправильно. Спочатку пропонуємо вимовити звук в ізольованому положенні, з обов'язковим показом дорослим артикуляції цього звуку, з можливим використанням дітьми дзеркала, щоб могли проаналізувати власну артикуляцію з точки зору правильності виконання артикуляційних рухів. Далі пропонуємо вимовити звук в складі, при цьому малюк вчиться переключатися з артикуляції одного звука на вимову іншого;

Потім спонукаємо дитину до відпрацювання звука, шляхом повторення запропонованих слів.

Отже, наша робота була спланована з урахуванням диференційованого підходу до дітей та індивідуальних особливостей кожного.

При розробці системи роботи керувалися наступними *принципами*:

- взаємозв'язок сенсорного, розумового і мовного розвитку;
- комунікативно-діяльнісний підхід;

- взаємозв'язок всіх сторін мовлення дітей;
- збагачення мотивації мовленнєвої діяльності.

Напрямами роботи були:

- удосконалення фонематичного слуху;
- складової структури слова;
- артикуляційного апарату і звуковимови;
- артикуляційної виразності.

В основу роботи з формування звуковимови було покладене послідовне поетапне відпрацювання усіх звуків рідної мови.

Основне завдання, яке ставили перед собою в роботі з дітьми, полягало в тому, щоб допомогти дітям опанувати артикуляцією всіх звуків рідної мови, адже для цього є всі необхідні умови: у дошкільника сформований артикуляційний апарат, його будова усвідомлюється дитиною, вона володіє необхідним набором артикуляційних рухів і може виконувати їх усвідомлено але, за інструкцією дорослого. У дітей розвинений мовний і фонематичний слух, сформовано в достатній мірі мовне дихання.

Організовуючи заняття (див. дод. 3), застосовували підбір слів із заданим звуком, завдяки чому дитини формувалися вміння, необхідні для подальшого навчання у школі: дитина вчилася аналізувати звуковий склад слова на рівні внутрішнього мовлення, що значимо як для оволодіння письмом, способами передачі усної мови в письмі, так і для оволодіння орфографією, правилами написання слів.

Отже, структура занять щодо виховання звукової культури мовлення визначається логікою оволодіння дітьми фонетичною системою мови: від оволодіння артикуляційних рухів дитина йде до оволодіння артикуляцією звука, далі йде його автоматизація і дифференціація. У словник дітей вводиться слово «звук» в повсякденному розумінні значення цього слова: звук - це те, що ми чуємо, в тому числі звуки мови. Засвоєнню слова «звук» в подібному

значенні сприяє і те, що в якості матеріалу для занять із звукової культури мовлення широко використовували звуконаслідування: ш-ш-ш- листя шарудять, з-з-з - комар дзвенить, р-р-р- тигр ричить і т.п.

При навчанні дітей способу виділення звука в слові дотримувались наступного технологічноголанцюжка:

- спочатку вчили виділенню в слові голосного звука.

Спосіб виділення голосних звуків відповідає їх артикуляційним особливостям: голосніможна вимовляти підкреслено довго: а-а-лелека, ру-у-ука;

- потім за нашим зразком дошкільнятавиділяли сонорні приголосні: н-н-ніс, кн-н-ига; тут використовується той же спосіб інтонування;

- двлі - щілинні приголосні і аффрикати підкреслено довгим проголошенням: ж-ж-жук, лис-з-ст, трамв-в-вай;

- вчилися виділяти всі інші приголосні звуки.

У своїй роботі використовувалии ігрові прийоми, які допомагають дитині почути, як звучить слово, чітко вимовити його, виділяючи всі звуки. Чітко вимовляли слова, які були зразком для наслідування. Промовляючи слово і вслухаючись в його звучання, діти як би обстежують його, знайомляться з ним як із звуковим явищем. Для вирішення даного завдання ми використовували такі ігри: *«Заводна іграшка»*, *«Підкажи ляльці звук»*, *«Цікавий»*, *«Чи знаєш ти?»*,

В межах зазначеної роботи реалізувалися виділені нами педагогічні умови. Оскільки найважливішою умовою оволодіння звуковою культурою мови є удосконалення мовленнєвого слуху дітей, пропонували наступні вправи: *«Дізнайся по голосу»*, *«Що ти чуєш?»*; вдосконалення фонематичного слуху: *«Ехо»*, *«Закінчи слово»*, *«Хто більш уважний?»* (Уважно слухати товаришів) і т.(див. дод.К)

Робота над інтонаційною виразністю мовлення ведеться в повсякденній діяльності, в іграх, при заучуванні віршів, промовлянні потішок, промовляння

реплік з казок, відтворення особливостей інтонації мови дорослого. Тому створення розвивального мовленнєвого середовища забезпечить дитині оптимальні умови для удосконалення її звуковимови.

У роботі з дітьми дошкільного віку звертали увагу на інтонацію як засіб оформлення висловлювання, використовуючи для цього перш за все матеріал фольклорних творів, в яких одна репліка по-різному вимовляється різними героями: їх висловлювання інтонаційно оформлені.

Українські народні казки містять багатий дидактичний матеріал для вирішення цієї задачі. На даному етапі використовували казку «*Вовк і семеро козенят*»: пісенька у виконанні кози, та ж пісенька у виконанні вовка; казка «*Три ведмеді*»: Кому належать ці слова: Хто сидів на моєму стільці і т.п.). На наступному етапі діти самі говорили замість героя казки, використовуючи засоби логіко-емоційної виразності при озвучуванні реплік.

У старшому дошкільному віці діти, здебільшого говорять правильно. Неправильна вимова звуків, в першу чергу, пов'язана з відсутністю навичок диференціації деяких звуків, насамперед, шиплячих і свистячих, сонорних. Тому наша робота і була спрямована на формування уміння дітей диференціювати звуки у словах.

Для вдосконалення артикуляційних умінь дітей використовували наступні прийоми: проголошення звуконаслідувальних слів, чистомовок, прислів'їв, скоромовок, віршів, потішок, які мають необхідний звуковий і лексичний матеріал. Перераховані прийоми забезпечують дотримання комплексного підходу до вирішення поставлених завдань.

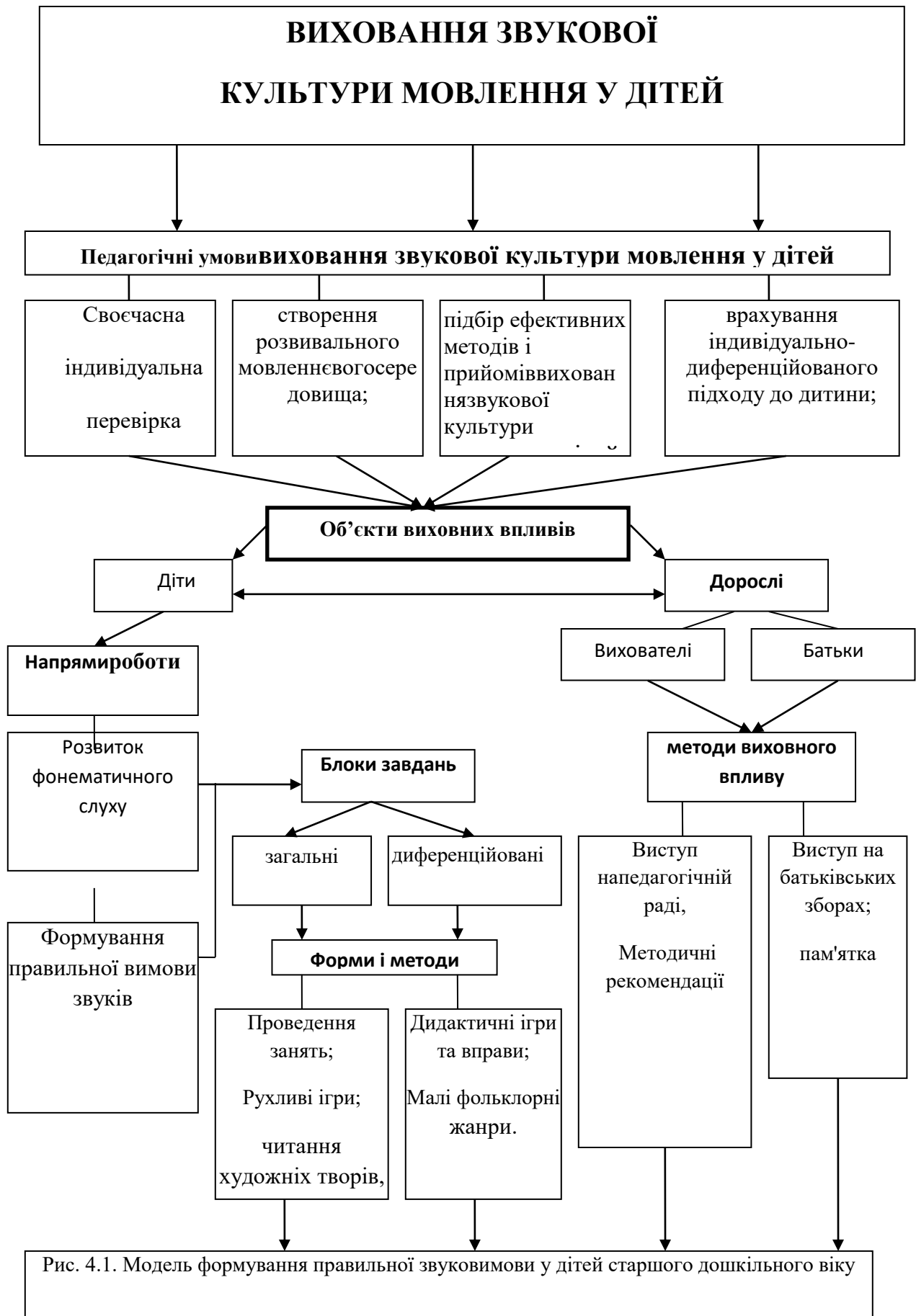
Для педагогів нами був підготовлений виступ на педагогічній раді.

Мета виступу: збагатити знання педагогів розумінням значення даного терміна, звернути увагу на важливість правильної вимови слів дорослими, оскільки вони є зразком для наслідування.

Розроблені методичні рекомендації (див. дод. Л), запропонований комплекс вправ з дітьми по формуванню правильної звуковимови (дод. М).

Робота з *батьками* спрямовувалась на їхню педагогічну просвіту. З цією метою, ми підготували виступ на батьківських зборах на тему «*Типові помилки у мовленні батьків та їх усунення*», підготували пам'ятки (дод. Н), в яких радили батькам звертати увагу на вимову звуків їхніх дітей та запропонували методи роботи з дітьми по вихованню правильної звуковимови.

Таким чином, програма формувального експерименту включала розроблену нами систему виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Змістові характеристики, етапи її розвитку представлено нижче (рис. 4.1).

Отже, на етапі формувального експерименту нами розроблено комплексну систему роботи, яка включає методи та прийоми виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку, виступи на педагогічній раді та батьківських зборах, методичні рекомендації вихователям та пам'ятку для батьків.

3.3. Визначення ефективності проведеної роботи щодо формування звукової культури мовлення дошкільників

Завершальним етапом дослідно-експериментальної роботи був контрольний етап експерименту, *мета* якого – здійснити порівняльну характеристику рівнів сформованості правильної звуковимови у дітей до формувального етапу експерименту та після нього, визначення ефективності та результативності використання запровадженої методики, перевірку наукової гіпотези. Для детального вивчення і співставлення результатів дана частина експериментальної роботи проводилась за схемою початкового етапу.

У контрольному експерименті були задіяні ті дошкільники, що і на попередньому етапі. Був підібраний комплекс методів, аналогічних тим, які застосовувались на констатувальному етапі.

Індивідуальна перевірка звуковимови у дітей здійснювалась за попередньою методикою. Ми отримали такі результати:

Звук „З“ – всі діти правильно вимовляють;

„С“ – 100% - вимовляють правильно;

„Ц“ – 10% - спотворюють, 90% - вимовляють правильно;

„Ж“ – 8% - замінюють звуком ш; 22% - спотворюють, 70% - правильно вимовляють;

„Ч“ – 10% - спотворюють, 90% - вимовляють;

- „Ш“ – 15% - спотворюють, 85% - вимовляють;
- „Щ“ – 10% - спотворюють, 90% - вимовляють;
- „Р“ – 37% - спотворюють, 28% - не вимовляють, 35% - вимовляють;
- „Л“ – 100% - вимовляють;
- „Дж“ – 22% - спотворюють, 10% - не вимовляють, 68% - вимовляють;
- „Дз“ – 25% - спотворюють, 75% - вимовляють.

Індивідуальна перевірка звуковимови у дітей показала, що у мовленні дошкільників відбулися значні покращення у вимові звуків. Однак, як показує дослідження ще залишився незначний відсоток дітей, що спотворюють вимову даних звуків. Найбільше труднощів у вимові викликають такі звуки як «р» та «дж». Залишається 45% дітей (35% і 10%), які все ж таки не навчилися правильно вимовляти дані звуки. Педагогам потрібно звернути увагу на цих дітей і, можливо, звернутися за допомогою до логопеда.

Проаналізувавши результати виконання дітьми завдання за методикою «Повтори за мною», з'ясували, що дошкільники стали уважно прислухатися до мовлення експериментатора, стежити за вимовою кожного звука, намагалися самі виразно повторити слова, виділяючи інтонаційно кожен звук. Кількість дітей, які мали порушення у вимові звуків – зменшилась. Якщо на попередньому етапі їх було 27%, то після формувальних впливів залишилося 14%. Що стосується вимови звука «р», то картина практично не змінилася. 4% досліджуваних мають проблеми у вимові даного звука, хоча в деяких позиціях цей звук окремими дітьми вимовляється.

Результати наступної методики «Який звук» дають можливість стверджувати, що збільшилась чисельність дітей, в яких сформовані уміння виокремлювати тверді і м'які приголосні звуки. На констатувальному етапі такі уміння продемонстрували 32%, а на контрольному етапі стало 56%.

Однак, частина дітей все ж таки має труднощі у диференціації звуків (44%), особливо якщо два приголосних звука знаходяться поряд. Дітям ще важко

усвідомити, що наступний голосний звук впливає на вимову попереднього приголосного звука, що і ставить його в позицію твердості чи м'якості. Аналогічно до попередніх результатів, дошкільники утворювали пари слів з однаковими приголосними, але різними голосними.

Поліпшились уміння дітей визначати кількість звуків у слові. Цей висновок підтверджують результати методики «Вгадай, скільки звуків». Кількісний склад досліджуваних збільшився до 86% ЕГ і 70% КГ. Діти легко визначають порядок звуків у слові, аналізують їх, характеризують голосні і приголосні звуки. Залишаються діти, яким важко дається визначення твердих і м'яких приголосних. Враховуючи те, що діти старшого дошкільного віку повинні уміти здійснювати звуковий аналіз слова, ми зафіксували 2% ЕГ і 5% КГ, які не вміють виконувати таке завдання.

Остання методика «Покажи картинку» дала можливість визначити здатність дітей диференціювати звуки, які подібні за звучанням. Якщо на попередньому діагностичному етапі таких досліджуваних було 74%, то після формувальних впливів стало 86%, решта 14% дошкільників все ж таки мають труднощі у розрізненні звуків. На констатувальному етапі було 26%. Найбільше помилок діти допускають при вимові звуків «б», «п».

Метод бесіди з дітьми дав змогу виявити ті позитивні зрушення, яких ми досягли в процесі роботи з дітьми та їх батьками. Результати бесіди наступні: на запитання, чи часто спілкуються діти з дорослими і чи подобається їм це, майже всі діти дали позитивну відповідь; біля 70 % дітей сказали, що батьки читають їм казки, вірші, оповідання, розучують скоромовки, маленькі віршики. На запитання про те, чи знають діти скоромовки майже 100% дітей дали позитивну відповідь, оскільки розучування скоромовок входило до нашої системи роботи.

Проаналізувавши результати дослідження, здійснено кількісний розподіл досліджуваних за рівнями сформованості правильної звуковимови, на підставі порівняння показників констатувального етапу і контрольного (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз рівнів сформованості звукової культури мовлення дошкільників на констатувальному та контрольному етапах (%)

Рівні	ЕГ – 20 д.			КГ -18 д		
	Конст. етап	Контроль ний	Дина міка	Конст. етап	Контроль ний	Дина міка
високий	73	86	+13	70	75	+5
середній	21	12	-9	23	20	-3
низький	6	2	-4	7	5	-2

Подані у таблиці дані показують, що реалізація завдань напрямів роботи з дошкільниками з забезпечила позитивні зрушення у їх мовленні. Дітей, які володіють високим рівнем правильно їзвуквимови збільшилося на 13%. Оскільки наша робота проводилась тільки в ЕГ то в КГ таких дітей збільшилося тільки на 5%. Дітей із середнім рівнем у ЕГ зменшилось на 9%, у ЕГна 3%. Тойфакт, що після проведеної роботи на етапі формування залишилися діти з низьким рівнем правильної звуковимови (уЕК-2%; КГ– 4%) свідчитьпроте, що з цими дітьми педагоги мають продовжувати індивідуальну роботу по формуванню правильної звуковимови, або звернутися за допомогою до логопеда.

Таким чином, результати проведеного дослідження зафіксували якісні зміни у кількісному вираженні рівнів вихованості правильної звуковимови у дошкільників. Так і висновки дають підставу стверджувати про ефективність комплексної системи виховання, застосованої на етапі формування.

Відповіді *вихователів* на запитання анкети після формувального експерименту суттєво не відрізнялися. Оскільки педагоги на констатувальному етапі засвідчили, що ними систематично ведеться робота по вихованню звукової культури мовлення у дітей. Якщо на попередньому етапі 40% вихователів засвідчили, що інколи використовують індивідуальний підхід до дітей, надаючи перевагу диференційованому, то після формування, всі вихователі стверджували, що в разі потреби працюють з дітьми індивідуально. Оскільки крім підбраної індивідуальної системи вправ, вони враховують ще індивідуальні особливості кожної дитини. Вихователі активно стали використовувати малі фольклорні жанри, збільшився перелік літературних художніх творів, які вони використовують на заняттях.

Анкетування батьків дало нам наступні результати: у першому блоці на запитання, чи активно ви спілкуєтесь зі своїми дітьми, 100% батьків дали позитивну відповідь. Аналізуючи запитання другого блоку, ми побачили, що батьки в більшій мірі стали звертати увагу на вимову звуків своїх дітей. Так, 85% батьків заявили, що постійно стежать за правильною звуковимовою у дітей; 25% написали, що намагаються звертати увагу. При аналізі третього блоку запитань анкети виявилось, що майже 100% батьків співають своїм дітям пісні, читають художні твори, грають у звуконаслідувальні ігри. З них 52% надають перевагу читанню казок, де є повтори, пісеньки на звуконаслідування; 20% батьків розучують скоромовки з дітьми; 18% - часто використовують малі фольклорні жанри; 10% ведуть систематичну роботу по вихованню у дітей правильної звуковимови, використовуючи дидактичні вправи, ігри тощо.

Отже, провівши анкетування батьків ми дізналися, що всі батьки в тій чи іншій мірі стали приділяти увагу вихованню звукової культури мовлення у своїх дітей. Але варто зазначити, що, на нашу думку, не всі батьки були відвертими у своїх відповідях, оскільки дуже часто відповіді батьків не співпадали з відповідями дітей під час бесіди. Однак, можна вважати, що нам вдалося помітно вплинути на усвідомлення батьками важливості формування правильної звуковимови у дітей. В більшості представників сімей зафіксоване прагнення контролювати своє мовлення і мовлення дітей. Особливо це було помітно у батьків дошкільників з середнім рівнем сформованості звуковимови.

Таким чином, результати формувального етапу дослідження показали, що розроблена нами система виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку є ефективною, про що свідчить збільшення відсотку дошкільників з високим рівнем звуковимови і зменшення з низьким. Це є підставою для підтвердження висунутої нами гіпотези про доцільність організації виділених педагогічних умов.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

На етапі формувального експерименту нами розроблено комплексну систему освітньо-виховного процесу, яка спрямовувалась на забезпечення виділених нами умов розвитку звуковимови у дітей дошкільного віку. Виділено та обґрунтовано педагогічні умови виховання звукової культури мовлення у старших дошкільників. Визначено два напрямки роботи з дітьми щодо удосконалення даної якості: розвиток фонематичного слуху та формування правильної звуковимови.

Система роботи включала методи та прийоми виховання звуковимови у старших дошкільників. Основними методами були ігри та вправи на звуконаслідування та диференціацію звуків, рухливі ігри; казки та оповідання зі звуконаслідуванням, заучування віршів, чистомовок, скоромовок, розглядання картинок тощо.

До прийомів належать: зразкова мова вихователя, постановка звуків, повторення правильної звуковимови, показ, імітація.

Нами підготовлені виступи на педагогічній раді та батьківських зборах, розроблені методичні рекомендації вихователям та пам'ятки для батьків.

Використана методика дала змогу здійснити порівняльний аналіз рівнів сформованості правильної звуковимови до формувального етапу і після нього. Здійснено кількісний розподіл досліджуваних за рівнями сформованості правильної звуковимови, на підставі порівняння показників констатувального етапу і контрольного.

Дітей, які володіють високим рівнем правильної звуковимови у експериментальній групі збільшилося на 13%, в контрольній - тільки на 5%; дітей із середнім рівнем у експериментальній групі зменшилось на 9%, у контрольній - на 3%. Зважаючи на те, що після формувального експерименту залишився відсоток дітей з низьким рівнем, засвідчує, що з цими

доршкільниками потрібно продовжувати індивідуальну роботу з формування правильної звуковимови. Педагоги стали використовувати різноманітні методи та прийоми у роботі з дітьми, керуватися виділеними нами педагогічними умовами. Зросла обізнаність і зацікавленість батьків звуковимовою своїх дітей, виникло бажання контролювати своє мовлення і мовлення своїх дітей.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження ми прийшли до таких висновків:

За першим завданням:

Проблема формування звукової культури у психолого-педагогічній науці та практиці є досить актуальною і першочерговою. Теоретичними засадами виховання звукової культури мовлення є фонетики, як галузі лінгвістики про звуки мовлення і фонему. *Фонема* є найменшою мовною одиницею, що розділяє і розпізнає морфеми, слова, їхні форми в мовному потоці. .

Основними поняттями звукової культури мовлення є: фонема; артикуляція звуків; дикція; орфоепічна правильність мови; висота, сила, тембр та темп мовлення; фонематичний слух дитини; інтонація та засоби її виразності. Важливими акустичними джерелами утворення звуків є: *голосове джерело, турбулентне та імпульсивне.*

Звукова культура формується і розвивається на основі добре розвиненого фонематичного слуху. Під яким розуміється здатність дитини розпізнавати звуки рідної мови чи смислорозрізнявальних комплексів на яких базується звуковий аналіз окремих елементів мовлення.

Формування звукової культури мовлення передбачає злагоджену і чітку артикуляцію звуків, правильну їх вимову, сформоване мовленнєве дихання, уміння використовувати достатню гучність голосу, нормальний темп мовлення і різноманітні засоби виразності.

За другим завданням:

Проаналізувавши чинні програми розвитку та виховання дитини дошкільного віку «*Я у Світі*», «*Дитина*», «*Впевнений старт*», «*Українське дошкілля*» визначили загальні показники сформованості звуковимови у дітей дошкільного віку . Звукова культура мовлення дитини старшого дошкільного віку переходить на якісно новий рівень: дитина правильно вимовляє звуки рідної мови, диференціює близькі і схожі звуки, визначає кількість звуків у

словах, інтонаційно виокремлює певний звук з-поміж інших під час ігрових вправ, знає, що слова складаються зі звуків, здатна аналізувати звуковий склад мови.

Удосконалюється фонематичний слух, слухова увага, мовленнєве дихання, артикуляційний апарат, фонематичне сприймання. Розвинений фонематичний слух сприяє правильній диференціації близьких фонем. Дитина поступово оволодіває оптимальним темпом мовлення, розрізняє на слух наявність певного звука, уміє добирати слова на зазначений звук, виділяти перший і останній звук у слові, визначати та інтонувати звук, що найчастіше зустрічається у словах, віршах, утішках тощо

Дитина легко помічає і виправляє помилки у мовленні інших та власному, помічає неправильну вимову звуків.. Спостерігаються поодинокі випадки неправильної вимови деяких звуків, зокрема «р», «ж», «ч» але в більшій мірі це явище пов'язано із зміною молочних зубів.

За третім завданням:

Опрацювавши наукові джерела визначено критерії та показники рівнів сформованості звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку:

правильна звуковимова (дитина слухає і коригує свою звуковимову, вловлює спільне та відмінне у фонемах, добирати 2–3 слів з однаковим звуком, оволодіває правильною вимовою); *спотворена вимова* (малята спотворюють звуки, внаслідок неправильної укладки артикуляційних органів); *відсутність звука в мовленні дитини* (пропускання звука у словах). *заміна одного звука іншим* (використання звуків-замінників).

Отримані дані констатувального експерименту уможливили виокремлення наступних рівнів звуковимови дітей: *низького, середнього та високого*. Було встановлено, що 73 % дітей мають високий рівень звуковимови (діти правильно вимовляють усі звуки, вони розпізнають їх у словах); 21 % - середній рівень звуковимови (окремі звуки дитина спотворює, або використовує

звук-замінники); 6 % - низький рівень звуковимови (діти *не вміють вимовляти звук, або пропускають його у словах*).

Було встановлено, що звукова культура мовлення переходить на новий рівень, в основному діти правильно вимовляють звуки рідної мови, диференціюють близькі й схожі звуки, визначають кількість звуків у словах, інтонаційно виокремлюють кожен звук з поміж інших, визначають кількість звуків у словах. Однак частина дітей має недоліки у звуковимові, тому по відношенню до даною категорією дітей має бути розроблена система роботи по вихованню правильної звуковимови.

За четвертим завданням:

Нами визначено роль педагогів та батьків щодо формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.

Анкетування вихователів дало нам наступні результати: майже всі опитані вихователі створюють розвивальне мовленнєве середовище для виховання у дітей звукової культури мовлення; систематично застосовують індивідуальний та диференційований підходи до дітей після індивідуальної перевірки стану їх звуковимови; у освітньому процесі активно використовують дидактичні ігри та вправи, усну народну творчість, проводять рухливі ігри з дітьми, де є звуконаслідувальні слова, використовують малі жанри фольклору. Однак, не всі педагоги використовують зазначені методи роботи з дітьми, надаючи перевагу лише дидактичним іграм та вправам.

Отримавши дані анкетування вихователів ми можемо говорити про їхню цілеспрямовану роботу у вихованні звукової культури дітей дошкільного віку, але потребує подальшого удосконалення ширший вибір методів та прийомів щодо формування даної якості у дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

Анкетування батьків дало нам наступні результати: більшість батьків активно спілкуються з дітьми і заохочують їх до вимови звуків, використовують художню літературу, ігри на звуконаслідування, інколи малі

фольклорні жанри, однак з'ясувалося, що 45 % батьків не звертають належної уваги на стан звуковимови своїх дітей. Обмежуються лише виправленням вимови спотвореного звука, але не проводять з дитиною відповідної роботи на правильну його постановку. Корекційно-виховну роботу покладають на дошкільний заклад.

Здійснивши практичне дослідження нашої проблеми, ми можемо констатувати, що взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї сприятиме формуванню звукової культури мовлення у дітей.

За п'ятим завданням:

Розроблено й апробовано експериментальну методику формування звукової культури мовлення у період дошкільного дитинства.

Започатковуючи формувальний експеримент, нами виділено та обґрунтовано педагогічні умови виховання звукової культури мовлення у старших дошкільників: здійснення своєчасної індивідуальної перевірки звуковимови у дітей; створення розвивального мовленнєвого середовища; підбір ефективних методів і прийомів виховання звукової культури мовлення дітей; врахування індивідуально-диференційованого підходу до дитини; використання малих фольклорних жанрів. Визначено два напрямки роботи з дітьми щодо удосконалення даної якості: розвиток фонематичного слуху та формування правильної звуковимови.

Система роботи включала методи та прийоми виховання звуковимови у старших дошкільників. Серед них ігри та вправи на звуконаслідування та диференціацію звуків, рухливі ігри; казки та оповідання зі звуконаслідуванням, заучування віршів, чистомовок, скоромовок, розглядання картинок тощо.

До прийомів належать: зразкова мова вихователя, постановка звуків, повторення правильної звуковимови, показ, імітація.

Нами підготовлені виступи на педагогічній раді та батьківських зборах, розроблені методичні рекомендації вихователям та пам'ятки для батьків.

На етапі контрольного експерименту здійснено порівняльний аналіз рівнів сформованості правильної звуковимови у дітей. Дітей, які володіють високим рівнем правильної звуковимови у експериментальній групі збільшилося на 13%, в контрольній - тільки на 5%; дітей із середнім рівнем у експериментальній групі зменшилось на 9%, у контрольній – на 3%. Зважаючи на те, що після формувального експерименту залишився відсоток дітей з низьким рівнем, засвідчує, що з цими дошкільниками потрібно продовжувати індивідуальну роботу з формування правильної звуковимови.

Педагоги стали використовувати різноманітні методи та прийоми у роботі з дітьми, керуватися виділеними нами педагогічними умовами. Зросла обізнаність і зацікавленість батьків звуковимовою своїх дітей, виникло бажання контролювати своє мовлення і мовлення своїх дітей.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що виділені нами педагогічні умови виявились ефективними.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують проблему формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Перспективними залишаються такі аспекти проблеми, як вивчення передумов формування звукової культури мовлення у дітей, становлення фонетичної компетенції у дошкільників раннього (молодшого, середнього) віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Р.И., Сидоров В.Н. Система фонем русского языка. *Из истории отечественной фонологии*. М., 1970. С.249-277.
2. Аніщук А. М. Оптимізація мовленнєвого самовираження старших дошкільників: методичний посібник для вихователів, батьків та студентів дошкільних відділень педагогічних вузів. Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. 63 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України: наук. кер. А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. ; авт. кол. : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долина О. П., Ільченко Т. С. К., 2012. 26 с.
4. Белякова, Л.И., Дьякова Е.А. Заикание, М.: Секачев, 1998. 304 с
5. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля»; за заг. ред. О.В. Низьковської. 256 с.
6. Блік О. П. Фонетика. Орфоепія. Орфографія . К.: Радянська школа, 1988. 127, с.
7. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. для студ. вищ. навч. закл.; М-во освіти і науки України. 2-ге вид., доповн. і переробл. К. : Слово, 2014. 437 с.
8. Богуш А. М. , Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підр. /за ред. А. М. Богуш. К.: Вища школа, 2007. 542 с.
9. Богуш А. М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І та ін. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / За ред. А. М. Богуш. Київ : Вища школа, 1992. 413 с.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. К. : Слово, 2004. 374 с

11. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім "Слово", 2003. 343 с.
12. Богуш А. М. Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-е вид., переробл. і допов. К. : Вища школа, 2002. 407 с.
13. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. 304 с.
14. Бондарева Л.В. Фонематический слух как средство развития аудитивной компетенции. *Общественные науки. Приложение.* 2006. №12. С.108-113.
15. Борова В. Є. Звуковий лад української мови – лінгводидактичні засади виховання звукової культури мовлення дошкільників. *Науковий вісник: Збірник наукових праць. Південно-український державний педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського.* Одеса, 2001. Випуск 3–4. С.75-77.
16. Гавриш Н. В., Лінник О.О., Губанова Н.В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навчально-методичний посібник/ За ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.
17. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення, Донецьк : Лебедь, 1998. 173 с.
18. Гавриш Н.В., Панасюк Т. В. та ін. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К. : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
19. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи . М.: АПН РСФСР, 1961. 471 с.
20. Генинг М. Г., Герман Н.А. Воспитание у дошкольника правильной речи. – Чебоксары, 1971. 122 с.

21. Горлова Н.А. Личностный подход в дошкольном образовании. Стратегия и путь реализации. М.: МГИУ, 2000. 196 с.
22. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / Г.В.Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенко та ін. ; наук. кер. В.О.Огнев'юк. Київ, 2016. 304 с.
23. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія., навч. посібник для студентів вищих педагогічних закладів / Упоряд. : Богуш А. М. Частина 1 та 2. К. : Видавничий дім " Слово ", 2005. 720 с.
24. Жильцова О. Л. Виховання правильної звуковимови у дітей старшого дошкільного віку. К., Рад. школа, 1971. 150 с.
25. Журова Н. С. Вчимося говорити правильно : програма занять з розвитку мовного наслідування для дітей від 1 до 3 років. К.: Ексмопрес, 2001. 62 с.
26. Занглигер В.Ф. Формирование фонематического слуха на начальном этапе обучение иностранному языку. *Иностранные языки в школе*. 1962. №2. С.44-57.
27. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична реалізація. 2-ге вид. Запоріжжя: ТОВ " ЛПІС " ЛТД, 2006. 168 с.
28. Кусова М. Л. Звуковая культура речи как языковая основа овладения речевыми умениями в дошкольном детстве . *Филологический класс*. 2003. № 9. С. 16-21.
29. Луцан Н. І. Місце вербальних ігор у мовленнєвому розвитку дошкільників . *Актуальні проблеми дошкільного виховання*. Міжвузівський зб. наук. пр. Рівне, 1997. С.112-117.
30. Максаков А. И. Воспитание звуковой культуры речи у дошкольников : пособие для педагогов дошкольных учреждений. М. : Мозаика-Синтез, 2005. 64 с.

31. Николайчук Т. Об усвоении детьми звуков речи. М. : Просвещение, 1964. 91 с.
32. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку / За ред. Т. О. Піроженко: В 2 ч. –К.: КС " SIGNATURE ", 2002. Просвещение, 1967. 75 с.
33. Піроженко Т. А. Развитие коммуникативно-речевых способностей детей старшего дошкольного возраста: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Киев, 1995. 213 с.
34. Психология детей дошкольного возраста / Под. ред. А. В. Запорожца и Д. Б. Эльконина. –М.: Просвещение, 1964. 352 с.
35. Развитие речи детей дошкольного возраста : пособие для воспитателя дет. сада / под ред. Ф. А. Сохина. М. : Просвещение, 1979. 223 с.
36. Риздвяна В. И. Воспитание правильной речи: логопедическое пособие. М. : Просвещение, 1967. 75 с.
37. Рібцун Ю. В. Формування фонологічного компоненту мовленнєвої діяльності у дітей за умов нормального та порушеного онтогенезу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. 2012. № 22. К.: С. 219–222.
38. Рождественская В., Радина Е. Воспитание правильной речи . М., 1968. 50 с.
39. Салахова А. Д. Развитие звуковой стороны речи ребёнка / Под ред. В. И. Бельтюкова. М., " Педагогика ", 1973. 119 с.
40. Развитие речи детей дошкольного возраста: пособие для воспитателя дет. Сада / Под ред. Ф.А. Сохина. 2-е изд., испр. М.: Просвещение, 1979. 223 с.
41. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфопія. Графіка. Орфографія. – К. : Вища школа, 1981. 30 с.

42. Трифонова О. С. Виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку. *Науковий вісник. Південно-український державний педагогічний інститут.* –Одеса, 1997. –Випуск 1. С. 17-21.

43. Трифонова О. С. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку : монографія; Південно-науковий центр АПН України. Одеса, 2008. 207 с.

44. Трифонова О. С. Реалізація ідей А. М. Богущ щодо виховання звукової культури мовлення в дошкільників. *Дошкільна освіта.* 2004. № 4. С. 38–42.

45. Тумакова, Г.А. Ознакомление дошкольника со звучащим словом. М. : Просвещение, 1999. 96 с

46. Український педагогічний словник / за ред С.Гончаренко. 375 с.

47. Ушакова О.С. Программа развития речи дошкольников. 2-е изд. М.: ТЦ "Сфера", 2008. 56 с.

48. Ушакова О.С. Теория и практика развития речи дошкольников. М. : ТЦ "Сфера ", 2008. 240 с.

49. Ушакова О.С. Материалы курса «Развитие речи дошкольников как необходимое условие успешного личностного развития»: лекции 1–4. М.: Педагогический университет «Первое сентября», М. 2010. 68 с

50. Федоренко Л. В. Принципы обучения русскому языку. М. : Просвещение, 1973. 160 с.

51. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения : учеб. пособие. М. : Просвещение, 1989. 239 с.

52. Фролова И.А. Речевой слух – основа правильного произношения . *Актуальные проблемы обучения русскому языку как иностранному и дисциплинам специализации. Сб. научных трудов / под ред. В.Д.Виноградова.* Н.Новгород. 1999. С.54-57.

53. Хватцев М.Е. Логопедия. Изд-е 5-е. - Учпедгиз, 1959. 476 с.

54. Художественное творчество и ребёнок / под. ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Педагогика, 1972.
55. Чирич И. П. Формирование дикции и артикуляции в процессе работы над произведениями в классе постановки голоса. Режим доступа: [file:///D:/Download/pspo_2012_37\(1\)_23.pdf](file:///D:/Download/pspo_2012_37(1)_23.pdf)
56. Шапошникова Н.В. Формирование и воспитание звуковой культуры речи у детей посредством. *Молодой ученый*. 2016. №23.2. С. 117-120.
57. Шереметьева, Е.В. Формирование артикуляционной моторики у детей раннего возраста: учебно-практическое пособие. Челябинск: Изд-во Юж.-Урал. гос. гуман.-пед. ун-та, 2017. 106 с.
58. Шинкаренко В. Програма Я у Світі вже у світі. *Дошкільне виховання*. 2009. № 1. С. 3–4.
59. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. Т.1: Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1958. 183 с.
60. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова та ін.; наук. кер. О.Л.Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2019. 488с.
61. Якименко С. І. Абетка. Вчимося читати. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 32 с.
62. Якобсон П. М. Психология художественного творчества. М. : Просвещение, 1971. 48 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Карта обстеження рівня розвитку звуковимови у дітей

П.І.Б.	Вік	Час обсте- жень	Свистячі	Шиплячі	Сонорні	Примітка
			<i>з, с, ц</i>	<i>ж, ч, ш, щ</i>	<i>л, р</i>	

Якщо дитина правильно вимовляє певний звук в усіх трьох положеннях, то в таблиці ставиться позначення + (плюс); якщо дитина спотворює звук, ставиться позначення СП або – (мінус), якщо не вимовляє зовсім; якщо дитина один звук замінює іншим, записується звук-замінник: с-ш, з-с, ч-ш; нестійка вимова звуків позначається Н; у примітці записуються особливості голосу, мови: тиха, голосна, швидка, криклива, повільна тощо.

Бесіда з дітьми

Мета: Дослідити вплив батьків та вихователів на формування правильної звуковимови у дітей.

1. Часто ти спілкуєшся з дорослими?
2. Тобі подобається розмовляти з дорослими?
3. Дорослі слідкують за тим, як ти вимовляєш звуки?
4. Дорослі виправляють твою мову, коли ти говориш?
5. Чи співає тобі мама на ніч колискові?
6. Ти вчиш скоромовки у садочку?
7. Чи знаєш ти напам'ять лічилку?

Анкета для вихователів**Шановні вихователі!**

Ми досліджуємо виховання звукової культури мовлення дошкільників. Просимо Вас щиро відповісти на запитання нашої анонімної анкети. Дякуємо за співпрацю!

Блок 1

1.1. Чи вважаєте Ви проблему виховання звукової культури мовлення актуальною?

а) так; б) ні; в) іноді.

1.2. Спілкуючись з дітьми, Ви звертаєте увагу на їхню звуковимову?

а) так; б) ні; в) іноді.

1.3. Чи виправляєте помилки у вимові звуків дітьми, як часто?

а) постійно; б) іноді; в) не виправляю.

Блок 2

2.1. Чи здійснюєте Ви особисто-орієнтований підхід до дитини у вихованні звукової культури мовлення?

а) так; б) ні; в) іноді.

2.2. Ви здійснюєте індивідуальну перевірку рівня розвитку звуковимови у дітей?

а) так; б) ні; в) іноді.

2.3. Чи проводите комплексну роботу з дітьми у розвитку їх звуковимови?

а) так; б) ні; в) іноді.

Блок 3.

3.1. Яким методам надаєте перевагу у процесі виховання звукової культури мовлення дітей?

3.2. Чи проводите Ви ігри з дітьми, де є звуконаслідувальні слова?

а) так; б) ні; в) іноді.

3.3. Чи використовуєте малі жанри фольклору у розвитку звуковимови дошкільника?

а) так; б) ні; в) іноді.

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Ми досліджуємо виховання звукової культури мовлення Вашої дитини. Просимо Вас щиро відповісти на запитання нашої анонімної анкети. Дякуємо за співпрацю.

Блок 1

1.1. Чи активно Ви спілкуєтесь зі своїми дітьми?

а) так; б) ні; в) іноді.

1.2. Ви намагаєтесь бути прикладом у мовленні для своїх дітей?

а) так; б) ні; в) іноді.

1.3. Чи створює Ви дітям умови для виховання їх звукової культури?

а) так; б) ні; в) іноді.

Блок 2

2.1. Ви перевіряєте стан звуковимови своєї дитини? Як саме?

2.2. Чи виправляєте неправильну вимову звуків дитини?

а) так; б) ні; в) іноді.

2.3. Які методи використовуєте у роботі з дитиною для вдосконалення її звуковимови?

Блок 3

3.1. Ви співаєте своїй дитині колискові пісні?

а) так; б) ні; в) іноді.

3.2. Чи граєте з дітьми в ігри, де є звуконаслідувальні слова?

а) так; б) ні; в) іноді.

3.3. Чи використовуєте малі жанри фольклору у вихованні звукової культури мовлення?

а) так; б) ні; в) іноді.

Ігри та вправи з дітьми на формування правильної звуковимови**Гра «Виділи слова»**

Мета: формувати вміння у дітей виділяти заданий звук із потоку слів; розвивати фонематичний слух.

У процесі гри, дітям пропонуємо плескати в долоні, коли вони чують слова з заданим звуком.

Гра «Який звук є у всіх словах?»

Мета: Виховувати у дітей вміння виділяти спільний звук на слух зі слів. Дітям пропонуємо три-чотири слова, в кожному з яких є спільний звук: *шуба, кішка, мишка, шалаш*. Пропонуємо дитині назвати спільний звук.

Скоромовки

Л.Пшенична " Жадібний Євгенко":

- Оце – моє, оце – твоє.

А це чиє? – Це теж моє!

Дивлюсь, горіхів не стає...

- А у вас такий Євгенко є,

Що так горіхи роздає?

Л.Пшенична "Де вороно-каркороно, ти була? ":

- Де, вороно-каркороно, ти була?

Що, вороно-каркороно, принесла?

- Покружляла, покружляла я вгорі.

Горобців порозганяла у дворі.

Стріла півня – розбишаку-пісняра,

І чкурнула, дременула із двора.

Г. Храпач " Спить сам собі сом ":

Спить сам собі сом.

Спати самому солодко сому.

Г.Бойко " Василюк й Маша ":

Ой весела Василюк,

Василюк – Веселинка.

А Маша, мов кваша:

Кисне й кисне Маша!

* * *

Гава гаву запитала:

- Ти на ганок не літала?

- Не літала я на ганок.
- Той прогавила сніданок!

Утішка

Зайчику-Плаксунчику, не плач,
Спечу тобі калач,
Медом помажу, усім покажу,
А тобі дам!

Забавлянка

Біжить зайчик дорогою
Та й скаче,
Затуляється лапками
Та й плаче:
"Усі ж бо я городи обійшов.
Ніде ж бо я капусти не знайшов".

Лічилка

Йшла зозуля мимо саду,
Наступила на розсаду.
І сказала: ку-ку-мак,
Вибирай один кулак!

Чистомовки на закріплення правильної звуковимови

А

Архип кричав, Архип охрип,
Не треба Архипу кричати до хрипу.

Б

Був бик тупогуб,
Тупогубенький бичок.
У бика була тупа губа.

В

Водовоз віз воду з водопроводу.

Ворона проворонила вороненя.

Г

В сіренької горлички
Гуркотливе горличко.
Горличка гуркоче,
Горличка вуркоче.
Гуркотлива горличка
Прочищає горлечко.

Д

Дід під дубом сидів,
На дуді дід дудів

Ж

Смаженю смажив,
Смажив Саша,
Замість смажені
У Саші сажа.

Жук, жук не гуди,
Без гудіння скажи,
Як живеш? Не тужу!
Чуєш весело гуджу.
Ж-Ж-Ж

З

Зуб у зебри заболів,

Заєць зебру пожалів -
 Зубну щітку зебрі дав,
 І турботливо додав:
 - Щоб зубного болю не знати,
 Треба про зуби щоранку дбати.

К

Коваль у кузні підкову кував,
 Кував і перековував.

Курка коло криниці
 Розповідала небилиці.

Квочка каже:
 - Клопіт мій, клопіт мій,
 Де курятка подіти?
 А качка каже:
 Так і треба,
 Так, так.

Л

Летіла лелека,
 Заклекотіла до лелеченят.

Лис у лісі заховався, лис лиса схопив.

М

Марина мила малину,
 Малину мила і миту їла.

Н

На дворі трава,
 На траві – дрова.

О

Ой був собі коточок,
 Затягнув собі клубочок
 Та й сховався у куточок.

П

Пиляв Пилип поліна з лип,
Притупив пилку Пилип.

Поліна просо посипала,
Пташків на просо зазивала.
Пташки прилетіли,
Просо поїли.

Р

Всіх скоромовок не перемовиш, не перевискоромовиш.

Вибіг Гришка на доріжку,
Взяв з доріжки Гришка кішку –
На доріжці сидить кішка,
Хай піймає кішка мишку

Рака Лука на річці спіймав,
Сунув рака у рукав.

Рак із рибками дружить,
Ніколи не тужить.
Зранку черв'яків збирає,
Рибок щедро пригощає.

С

Сотня чорних соколят
На одній подушці сплять.

Семен сказав своїм синам:
- Сини, складіть скирту сіна.
Семен сказав своїм синам:
- Спасибі.

Улас у нас, Опанас у вас.

Т

Турбувати не треба курку
 Та її маляток, маленьких
 Курчаток.
 Туристи мандрують,
 Курчат не турбують.

У

У Кіндрата курточка короткувата.

Уляна у садку зустріла букву,,У“.
 Букви граються, у слова ховаються.

Х

Хитру сороку спіймати морока,
 А на сорок сорок – сорок морок.

Хробак від курчатка ховається,
 Бо той схопити намагається.
 Хробак хитрун посміхається
 Та від курчатка ховається.

Ц

Цвіркун у цирку працював.
 Гарну музику
 На скрипочці грав.
 Цвінь –цвірель, цвінь –цвірель!
 Завтра буде новий день!

Ч

Червона перчина
 Борщ переперчила.

Черепаша черпаком
 Черепашкам кашку насипала по чашках
 І наказувала:
 - Черпайте кашку, черепашки, з чашки.

Летіла сова,
 Торохтіла слова:
 - Чи сон це, чи слон це,
 А може, і сонце?

Ш

Шишки мишка збирала,
 У мішок швиденько складала.

Шиншила швейну машинку знайшла,
 Відразу шити почала.
 Шила поспішала,
 Часу вільного не мала.

Старшому сину пошили сині штани.

Прибігла мишка до Мишка:
 - Позич горіхів півмішка! –
 Мишко всміхається до мишки.
 - А принеси медку півмиски.

Ю

Юля любить малювати,
 Юрко любить танцювати,
 Юхим любить юшку
 Та солодку пампушку.

Я

Явдошка над шляхом шукала волошки.
 Явдошка йшла, волошки знайшла.

Вправа на формування мовленнєвого дихання

Вправа «Мій язичок»

Мета: формування вміння у дітей проподити різні маніпуляції з язиком для покращення і розвитку дихального апарату.

Вправа 1. Підняти язик до верхньої губи, потім опустити на нижню і повернути його у вихідне положення.

Вправа 2. Зробити язик якомога вужчим, а потім широко його розпластати.

Вправа 3. Щоб язик був широкий і спокійний, треба притиснути його губами п'ять-шість разів, вимовляючи *ня-ня-ня*, а потім відкрити рота і протримати широкий язик у спокійному положенні. Рахуємо від одного до десяти.

Вправа 4. Відкрити рота. Покласти широкий язик між зубами (зуби не торкаються язика) і, вимовляючи звуки *и-і-е*, протримати його в цьому положенні. Рахуємо від одного до десяти.

Вправа 5. Відкрити рота, покласти широкий язик на верхню губу (губу не натягувати на верхні зуби) і здувати ватку зі стола, ніби вимовляючи звук *ф*.

Вправа 6. Обвести кінчиком язика верхню губу (неначе злизати варення), роблячи рухи язиком зверху вниз (нижньою губою не допомагати).

Вправа 7. Показати зуби і сховати їх або пошепки вимовити звуки *и-е-и-е-и-е*. Потім зімкнути губи і витягнути їх вперед.

Вправа 8. Відкрити рота і торкнутися кінчиком язика піднебіння, роблячи рухи вперед-назад, як білять щіткою стелю. При цьому стежити, щоб нижня щелепа була нерухомою.

Додаток Ж

Автоматизація звука «Р»

Автоматизація звуків у відкритих складах, коли голосний звук стоїть після приголосного ([ра]). Дитина повинна повторювати за дорослим склади: [ра],[ре],[ри],[ро],[ру]. Якщо автоматизується м'який звук ([р']), то замість голосних додаються букви я, ю, є, і.

Автоматизація звуків на початку слова перед голосним звуком. Дитина повинна вимовляти слова: рама, риба, робот.

Автоматизація звуків у закритих складах, коли приголосний звук іде після голосного [ар]. Дитина повинна повторювати склади: [ар], [ер], [ир], [ор], [ур], [ір].

Автоматизація звуків в середині слова між голосними звуками ([ара]). Дитина повинна вимовляти слова: нора, береза, ворота, корона. Якщо це завдання виявиться для дитини важким, можна використати такий логопедичний прийом: нехай дитина спочатку повторює відкритий склад з цим звуком, а потім слово з цим складом. Наприклад, [ра] – нора, [ре] – береза, [ро] – корона тощо.

Автоматизація звуків в кінці слова. Дитина повинна вимовляти слова: комар, буквар, бобер, сир, мур. Якщо виникають труднощі, використовуйте описаний вище логопедичний прийом: нехай дитина спочатку повторює закритий склад з цим звуком, а потім слово з цим складом. Наприклад, [ар] – комар, [ер] – бобер, [ир] – сир тощо.

Автоматизація звуків в словах після приголосного звука перед голосним. Дитина повинна вимовляти слова: три, трава, дрова, труба, відро, метро, цифра.

Автоматизація звуків в словах після голосного звука перед приголосним. Дитина повинна вимовляти: фарби, картон, серветка, форма, йогурт.

Автоматизація звуків у логопедичних чистомовках.

Терпку редьку терка терла,

Терпка редька в горлі дерла.
 Стерли редьку, мокрій терці
 Треба висохти на жердці.
 ***Мурлика муркоче —Морозива хоче.
 Муркоче руденький —Замерзнеш, дурненький.
 ***Подібні три брата: Кіндрат — на Панкрата,
 Панкрат — на Марата, Марат — на Кіндрата.
 ***РогатаКорівкаРеве,
 -РоманкоТравинкуРве.
 ***Корівонька чорненька, молочко біленьке
 Рано-вранці в середу
 Пригнав Прокіп череду.
 А корови в череді
 Рябі, чорні та руді.
 ***Зайчик-братик, та кролик-побратим
 Краля Клара кроля прала,
 А кролицю в бриля вбрала
 А братикам кроленятам
 Прикріпила криленята.
 ***Бурі бобри брід перебрели
 Забули бобри забрати торби
 ***Їхали крамарі, стали на горбі та й забалакались про Прокопа, про
 Прокопиху і про маленькі Прокопенята.
 ***Кричав Архип, Архип охрип,
 Не треба Архипу кричати до хрипу.
 ***На річці Лука спіймав рака в рукави.

Додаток 3

Розробки занять

Заняття.1. *У нас у гостях герої казки (групове).*

Мета: ознайомити дітей з фольклорними жанрами: забавлянкою, утішкою, спонукати повторювати за вихователем ці фольклорні твори з відповідною інтонацією.

Матеріал: іграшковий зайчик, забавлянки “Біжить зайчик дорогою”, утішка “Зайчику-Плаксунчику, не плач”, фотокартки.

Хід заняття. Експериментатор розповідає казку. Жили-були собі дід та баба. І виховували вони двох маленьких онучок: Ясочку-Незнайку та Вседізнайку (показує фотокартки). Вседізнайка була дуже гарною дівчинкою, завжди посміхалася, і все, що знаходилося поряд неї, – дізнавала, тому й назвали її бабуся з дідусем Вседізнайкою. А ось Ясочка-Незнайка нічим не цікавилася, нічого не хотіла знати, то й прозвали її Незнайкою. Вирішили якось онучки піти до лісу. Ідуть-блукають, як-то чують: хтось голосно плаче. Незнайка злякалася, а Вседізнайка одразу ж впізнала, чий це голос. Підішли вони разом до деревця і побачили там зайчика. “Познайомся, – сказала Вседізнайка, – це Зайчик-Плаксунчик. Скільки я його знаю, стільки він і плаче. Скажи мені на вушко, чому ти плачеш? Ой, Плаксунчик плаче, бо хоче капусти, а ще тому, що ніхто не слухає його забавлянки. Діти, давайте послухаємо забавлянки про зайчика: Біжить зайчик дорогою та й скаче, Затуляється лапками та й плаче: “Усі ж бо я городи обійшов. Ніде ж бо я капустиці не знайшов”.(Промовляє забавлянки двічі, імітуючи відповідні дії. Потім пропонує дітям розіграти її). – Ось бачите, чому Зайчик-Плаксунчик так голосно плакав. Діти, давайте, дізнаємося, чи допомогли дівчатка зайчику заспокоїтися (знову розповідає казку). “Занепокоїлася Вседізнайка, що Плаксунчику так сумно, і запропонувала Ясочці-Незнайці допомогти йому. Пішли вони шукати

капусточку. Довго блукали вони, раптом бачать: посеред лісової галявини стоїть чарівний замок, зраділи дівчатка та підішли до нього. Щойно доторкнулися до дзвіночка, як-от двері самі й відчинилися. Зайшли дівчатка з Плаксунчиком до замку й бачать багато хлопчиків, і кожний з них займається своєю справою. Помітив один хлопчик гостей і підійшов до них. Вседізнайка представила Ясочку-Незнайку та Зайчика-Плаксунчика і попросила допомогти їм утішити зайчика. “Так, – сказав хлопчик, – йому зможе допомогти мій брат. Познайомтеся, це – Утішаймо. Він знає дуже багато утішок, знає, як утішити маленьких діточок, тому ми і назвали його Утішайко. Він охоче поділиться з вами, щоб наступного разу ви змогли утішити свого Плаксунчика. Ось послухайте: Зайчику-Плаксунчику, не плач, Спечу тобі калач, Медом помажу, усім покажу, А тобі дам! (Промовляє утішку 2-3 рази). Наприкінці заняття експериментатор пропонує дітям утішити Плаксунчика за допомогою утішки. Надалі ці твори вивчалися з дітьми на індивідуальних заняттях.

Заняття 2 на тему: «Вчимо Ясочку-Незнайку вимовляти звук [ш]»

(індивідуально-групове).

Мета: вчити дітей правильно вимовляти звук [ш], розвивати фонематичний слух, інтонаційні засоби виразності, тренувати мовний апарат. Матеріал: лялька-дівчинка, лялька-коваль, іграшковий котик, забавлянки “Ой ковалю, ковальочку”, скоромовка “Для мишки немає звіра страшнішого від кішки”.Словник: Ясочка-Незнайка, коваль, ковальочок.

Хід заняття: – Діти, прибігла до мене вранці Ясочка-Незнайка (дістає ляльку) і плаче: вона хотіла підкувати чобіток, а коваль їй відмовив. Давайте дізнаємося, чому? Вихователь бере ляльку і йде до коваля:– Ой ковалю, ковальочку, підкуй мені чобіточки!– Почекай-но, Ясочко-Незнайко, нехай вуглі розпалю. Куй, куй, чобіток, подай, Ясочко, молоток. Не подаси молотка – не підкую чобітка.– На! Стук-тук! Стук-тук! Пш-ш-ш, чш-ш-ш! Коваль пропонує Ясочці-Незнайці повторити, як шипить вогонь, вона не може. Ось

чому коваль не хоче підкувати чобітки. Виявляється, що молоток не простий, а чарівний, і якщо ви хочете, щоб він швидше підкував чобітки, то треба правильно вимовити, як шипить вогонь: пш-ш-ш (вихователь нагадує, що в українській мові звук [ш] вимовляється твердо, показує артикуляцію звука: губи витягують уперед, зуби злегка розтулюють. Широкий кінчик язика піднятий до піднебіння за зуби. Бічні краї його притиснуті до верхніх кутніх зубів. Голосові зв'язки розімкнені, [ш] вимовляється без голосу, а видихуваний струмінь повітря теплий). Діти разом з Ясочкою-Незнайкою вимовляють звук [ш]. Ось і Ясочка-Незнайка правильно вимовила звук [ш], і чобітки їй коваль підкував. Ой, діти, погляньте, дівчинка знову плаче. Чому ж ти плачеш, Ясочко-Незнайко? Вона боїться, що мишка, яка з'явилася в коморі, перегризе її чобітки. А щоб мишка нічого більше не пошкодила, треба промовити скоромовку: "Для мишки немає звіра страшнішого від кішки" (вихователь пояснює дітям, що скоромовку треба промовляти з острахом, начебто зараз з'явиться кішка і з'їсть мишку). Діти промовляють. Давайте подаруємо Ясочці-Незнайці кішку. А для того, щоб вона з'явилася, треба назвати слова зі звуком [ш], які є у скоромовці (вправа "Виділи у скоромовці слова зі звуком [ш]" (вихователь промовляє скоромовку). Якщо діти правильно називають слова – з'являється кішка.

Заняття 3. на тему: "Допоможемо Оленці"

Мета заняття: ознайомити дітей з будовою мовленнєвого апарату (рот, язик, губи, зуби), навчити чітко вимовляти голосний звук а, розвивати мовленнєвий апарат, мовленнєве дихання, фонематичний слух.

Обладнання: лялька Оленка, собачка, гуска, жаба, ведмедик, зайчик, білий халат, шапочка, ліжко, котик; українська народна пісня "Котику сіренький", вірш П.Воронька "Доня хоче спати".

Хід заняття: вихователь розповідає дітям казку про веселого Язичка: "Жив-був на світі веселий Язичок. Жив він у своєму невеличкому будиночку. Цей будиночок – рот. Будиночок зачиняється і відчиняється. Подивіться як!" (Показує:

повільно змикає і розмикає зуби. Губи в посмішці, видно верхні та нижні зуби.) Чим зачинається будиночок Язичка? (Зубами.) Правильно, зуби міцно закривають будиночок і не випускають Язичка на вулицю. Нижні зуби – це ганочок, а верхні – дверцята. Спробуємо всі разом зачинити і відчинити будиночок Язичка. Посміхніться, зачиніть будиночок так, щоб і ганочок, і дверцята було добре видно. (Діти виконують вправу). Язичок хоче всього навчитися. Побачив, як кошеня хлебче молоко, і сам почав хлебтати. Ось так! (Показує, пропонує дітям зробити те саме). А ще Язичок любить співати різні пісеньки. Дуже йому подобається співати пісню маленької Оленки. (Показує ляльку-малюка в повзунках). "А-а-а-а-а", – співає Язичок Оленці. Оленка теж широко відкриває рот і співає: "А-а-а-а-а ". Як співає Оленка? (Діти співають разом, а потім 3–4 дітей окремо).

Язичок дюбить пісеньку Собачки. Як гавкає собачка? (Діти відтворюють). Побачить Язичок гусей і співає голосно пісеньку гусей. Як співають гуси? (Діти відтворюють). Як співає жабка? (Діти відтворюють).

Вихователь: "А тепер, діти, ми будемо співати пісеньку Язичка й тягнути довгу-довгу ниточку". Діти витягують руки вперед на рівні грудей, міцно змикають великий і вказівний пальці обох рук (наче тримають нитку), співають пісню "а-а-а-а" та "розтягують нитку", розводячи руки в боки (повторюють 2–3 рази).

Вихователь бере в руки ляльку Оленку: "Діти, Оленка вже заплющила очі, вона дуже хоче спати. Покладемо її спати ". (Кладе в ліжко, читає вірш П.Воронька Доня хоче спати):

У моєї доні оченята сонні,
 Рученьки, мов звати, –
 Доня хоче спати.
 Ніч прийшла тихенька,
 Спи, моя гарненька!
 А-а-а-а!

" Заспіваємо тихенько всі разом Оленці: а-а-а-а, а-а-а, а-а-а! Заснула Оленка. А котик сіренький ходить по хаті, хоче розбудити Оленку". (Вихователь читає пісеньку " Котику сіренький "):

Котику сіренький,
Котику біленький...
Не ходи по хаті,
Не буди Оленки.
Оленка буде спати,
Котик буде воркотати,
Ой на kota-воркати,
На Оленку – дрімота.
А-а-а-а-а, а-а-а!

Вихователь: "Заспіваймо ще раз Оленці пісеньку, нехай вона спить. Прокинулась Оленка і заплакала. Заболіло в неї горло. Треба йти до лікаря. Хто ж у нас буде лікарем?" Викликає дитину, яка одягає халат і шапочку. Діти грають у гру "Лікарня". До "лікаря" несуть ведмедика, ляльку, зайчика.

У кінці заняття вихователь запитає, де живе веселий Язичок, як називається його будинок, чим він зачиняється.

Вправи на удосконалення мовленнєвого слуху**Гра «Вгадай, чий голос?»**

Мета: Розвиток мовного слуху, диференціація голосів за тембром.

Опис гри: Діти вибирають ведучого, вихователь пропонує йому повернутися спиною до решти дітям. Один з дітей (до кого доторкнеться педагог) називає ім'я ведучого. Ведучий повинен визначити, хто його покликав.

Гра «Дізнайся за інтонацією»

Мета: Розвиток мовного слуху, диференціація звуків за інтонацією. Обладнання: картинка із зображенням лікаря, картинки-схеми, зображують емоції (втомлений - «ух», веселий - «ах», сумний - «ох»), ширма.

Опис гри: Педагог пропонує дітям допомогти лікарю визначити за настроєм пацієнта, хворіє він чи здоровий. Педагог за ширмою вимовляє вигуки з різною інтонацією, просить показати людину, яка так сказав, і визначити, хворий він чи здоровий.

Гра «Хто сказав?»

Мета: Розвиток мовного слуху, диференціація звуків за інтонацією. Обладнання: картинки із зображенням сумної, веселої, сердитої і здивованої людини.

Опис гри: Педагог просить дитину розглянути картинки і показати веселого, сумного, здивованого чоловіка. Потім показує, як кожен з них вимовляє по-різному слово «ах»: ах! (Радісно), ах? (Здивовано), ах! (Сердито), ах. (Сумно). Потім педагог просить дитину уважно послухати, хто говорить, і показати картинку з зображенням цієї людини.

Розвиток фонематичного слуху

Гра «Ехо»

Мета: Розвиток фонематичного сприйняття, диференціація звукосполучень, близьких за звуковим складом.

Обладнання: ширма.

Опис гри: Педагог, вимовляючи звуки, пропонує дитині їх повторити, як відлуння. Дітям дається інструкція: якщо вихователь вимовляє звуки голосно, то і дитина повинна повторити голосно, і навпаки. Педагог чітко вимовляє за ширмою: ау, уа, в.о., ои, уі, иу. Дитина повторює. Цю гру можна використовувати як вправу для розвитку мовного дихання, поступово збільшуючи кількість звуків, вимовлених на одному видиху.

Вправа «Хто більш уважний?»

Мета. Диференціація звуків [з] - [з].

Обладнання. Картинки «Свисток» і «Дзвінок».

Опис гри. Педагог, показуючи дітям картинки, запитує дітей, як свистить свисток. Діти відповідають: с-с-с ... А як дзвенить дзвінок? Діти: з-з-з.

Потім педагог показує то одну, то іншу картинку, а діти вимовляють то звук с, то звук з ».

Додаток Л**Методичні рекомендації для вихователів**

- спілкуйтесь з дитиною орфоепічно та граматично правильною українською мовою;
- не повторюйте за дитиною неправильної вимови звуків;
- своєчасно виправляйте мову дитини;
- якщо шестирічна дитина неправильно вимовляє звуки обов'язково зверніться до логопеда;
- вірші, потішки, чистомовки, скоромовки стануть надійними помічниками у вихованні правильної і виразної мови вашої дитини;
- забезпечуйте дитині спокійний темп життя, створюйте навколо неї атмосферу доброзичливості, терпимості, любові й захищеності попри її успіхи чи невдачі у мовленнєвому зростанні;
- уникайте категоричних висновків щодо рівня мовленнєвого розвитку дитини;
- у роботі з дітьми використовуйте твори на звуконаслідування. З авторських та народних творів можна використовувати такі: " Поїдем, синочку, з тобою в село" (українська народна пісенька), "Рукавичка" (українська народна казка; під час її читання можна імітувати голоси тварин, що згадуються в ній); Г. Чубай "Тік і так", В.Коломієць "Горобчик", О.Сенатович " Прогулянка д-д-д", " Веселий сміх ", В.Заєць "Гав " та ін.
- проводьте заняття з виховання звукової культури мовлення, наприклад: заняття на тему: "Допоможемо Оленці", метою якого є ознайомлення дітей з будовою мовленнєвого апарату (рот, язик, губи, зуби), навчити чітко вимовляти голосний звук а, розвивати мовленнєвий апарат, мовленнєве дихання, фонематичний слух.

- проводьте хороводні ігри з дітьми не лише під час занять, а й на прогулянках, під час приходу дітей в садочок. В них діти спокійно рухаються, співають знайомі пісні (ігри "Галя по садочку ходила", "Калина ", "Каравай", "Бубон"). Рухливі ігри проводяться щодня, це дає змогу систематично вправляти мовно-руховий апарат, мовний слух та увагу дітей.
- пам'ятайте, що послідовна і систематична робота з дитиною над формуванням звуковимови сприятиме своєчасному виправленню мовних вад, досягненню на кінець дошкільного віку чіткої вимови всіх звуків рідної мови.

Комплекс вправ для формування правильної звуковимови

Робота над вимовою звуків

Звук [ш]

Вправа „Теплий вітерець шумить“

Відкрити рота, зробити „чашечку“ (язик у глибині рота), не витягуючи язика вперед. Рівномірно, з силою видихаючи, вимовляти довгий звук „ш-ш-ш“.

Виконуючи вправу, дитина має стежити, щоб язик лишався угорі, а за допомогою долоні контролювати, щоб струмінь повітря був теплим.

Гра „Пузир“

Діти стають кружком, близько один до одного, і беруться за руки. Поступово розширюючи коло, роблять глибокий вдих – „надувають пузир“. На сигнал дорослого „пузир“ лопається: діти повільно присідають, опускають руки і вимовляють довгий „ш-ш-ш...“ на видиху - „здувають пузир“.

Якщо дитина вже навчилася правильно вимовляти звук [ш], слід закріпити це вміння в різноманітних іграх, в яких шум чергується з тишею.

Гра „Піаніно“

Дитина перебирає пальчиками по столу, імітуючи гру на піаніно. Після слів дорослого „Лялька заснула“ припиняє грати, прикладає пальчики до рота і вимовляє: „ш-ш-ш...“.

Потім можна запропонувати малюкові пограти на трубі, барабані тощо або пострибати (як пташка, як жабеня), чергуючи рухи із спокоєм і тишею: „ш-ш-ш...“.

Надалі закріплюємо правильну звуковимову шиплячого у поєднанні з голосним, пропонуючи дитині вимовляти склади: „ша“, „ше“, „ши“, „шо“, „шу“. Всі склади дитина повторює за дорослим.

Звук [ж]

Вправа „Бджілка та дощик“

Дитина імітує дзижчання бджоли „ж-ж-ж...“. Після слів педагога „Дощ пішов“ присідає та замовкає, на сигнал „Дощ скінчився“ – знову імітує звук [ж].

Далі можна вправляти дитину у вимові звуків [ж] і [ш] почергово.

Звук [ч]

Гра „Паровозик“

Вправа, як і всі інші виконується перед дзеркалом. Діти вимовляють звук „ч-ч-ч...“, торкаючись кінчиком язика піднебіння, ближче до верхніх зубів (або горбиків за верхніми зубами), а руками імітують рух коліс паровоза. На сигнал дорослого (піднята рука чи палиця) „паровоз“ зупиняється: „ш-ш-щ...“

Якщо діти правильно вимовляють звук, можна розпочати закріплювати його в складах - „чіпляти“ паровозик до голосних: „ач-оч-уч-ич-іч-еч“.

Звук [р]

Вправа „Смачне варення“

Широким плоским язиком треба по черзі облизати верхню й нижню губи, ніби злизуючи щось смачне.

Вправа „Побіли стелю“

Кінчиком язика виконуються рухи по піднебінню, вперед-назад: „білимо в хаті стелю“.

Вправа „Язичок стрибає“

Кінчиком язика по черзі торкатися верхньої та спідньої губів. Потім те саме зробити „широкою“ поверхнею язика, назвавши вправу по-іншому. Дітям подобається, коли назви завдань замінюються – це пробуджує їхню уяву та урізноманітнює заняття.

Вправа „Конячка“

Відкривши рота, присмоктати кінчик язика до піднебіння, а потім з силою „відірвати“. Як наслідок, має утворитися звук, схожий на цокотання копит коня. Темп виконання вправи можна прискорювати („конячка біжить швидко“) та уповільнювати („конячка іде повільно“). Педагог також має стежити, щоб під час виконання вправи нижня щелепа залишалася нерухомою, пояснюючи: „на конячці їде тільки наш язичок“.

Вправа „Зупини конячку“

Міцно стуливши губи, треба з силою подмухати крізь них, змушуючи їх дрижати: „пр-р-р...“ Повторити вправу 3-4 рази поспіль.

Вправа „Мотоцикл“

Сидячи верхи на стільці й тримаючись руками за його спинку, дитина починає „заводити мотор“: „тр-р-р...“, „тр-р-р...“.

Пам'ятка для батьків

Шановні батьки, для виховання звукової культури мови ваших дітей в умовах сім'ї дотримуйтесь наступних порад:

1. побільше спілкуйтеся з дітьми досконалою українською мовою, при цьому чітко вимовляйте звуки, особливо це стосується сонорних, свистячих та шиплячих;
2. якомога більше розмовляйте з дитиною;
3. виправляйте у дітей неправильну вимову звуків, роблячи це доброзичливо, ненав'язливо;
4. не повторюйте за дитиною неправильну вимову звуків;
5. систематично проводьте ігри в слова «Хто більше знає слів?», «Назви який...», «Скажи, як...», «Що означає слово?», «Скажи, коли ...», «Скажи, звідки...», «А якби...», «Придумай слово»;
6. не забувайте доречно вжити прислів'я, загадати загадку;
7. стимулюйте дитину до пригадування окремих рядків віршів, пісень;
8. обов'язково поясніть дитині кожне незрозуміле їй слово, у присутності дитини вдайтесь до словника;
9. якщо ваша дитина неправильно вимовляє звуки, обов'язково зверніться до логопеда;
10. використовуйте кожну вільну хвилину для розмови з дитиною. Пам'ятайте, що основними й провідними співрозмовниками для дитини у сім'ї є мати, батько, дідусь чи бабуся;
11. привчайте дитину слухати дитячі та музичні передачі, дивитися діафільми;
12. тривалість перегляду дитиною телевізійних передач не повинна перевищувати 30 хвилин на добу та 2 - 3 разів на тиждень;

13. співайте дітям на ніч колискові пісні, наприклад такі як: "А-а коточок", "Ану, люлі, люлі", "Гойда, гойда, колишу тебе", "Ой ти, коте рябку";

14. вчіть з дітьми скоромовки ("Прийшов Прокіп – кипить окріп", "Хитру сороку спіймала морока", "Біля броду бусол бродить" і інші);

15. вивчайте з дітьми лічилки ("Котилася торба", "Стоїть півень на току", "Їхав лис через ліс", "Раз, два, три, чотири, п'ять");

16. Ваша мова є взірцем для наслідування дитини. Саме тому вона завжди має бути правильною.